

ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ ԵԼՔ Է ԱՌԱՋԱՐԿՈՒՄ

Որ թերթնացնենք հոգսը Սևանի

Բնության մեջ գոլորշիացումը բնական երևույթ է՝ կախված ջերմաստիճանից, միջավայրից և այլն: Բայց միշտ չէ, որ կարելի է այն համարել դրական, որովհետև շատ հաճախ գոլորշիացումն են

ինչպես արտադրությունից հեռացող ջրային ավազաններից, այնպես էլ օվկիանոսներից, լճերից և այլն:

Ահա այդ պայմաններում է գտնվում մեր այդքան փայփայլած լիճը՝ Սևանը:

Այսօր Սևանը գտնվում է կատաստրոֆիկ վիճակում, օրեցօր նոր փորձանքներ են գոյանում, օրինակ, ճահճացումը հնարավորություն չի տալիս այն օգտագործել ըստ նպատակի: Այդ պատճառով էլ անհրաժեշտ են հրատապ մեթոդներ, որոնք ուսումնասիրություններ՝ կապված գոլորշիացման նվազեցման հետ: Այդ նպատակին է ուղղված ստորև ներկայացվող գիտական առաջարկությունը:

Ինչպես հայտնի է ջրի մակարդակը Սևանում բարձրացնելու համար մեծ նշանակություն ունի ջրի գոլորշիացման նվազեցումը: Ահա այդ նպատակով ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտում կատարվել են ուսումնասիրություններ, որոնք տվել են դրական արդյունքներ: Առաջարկվում է ջրային ռեսուրսների պահպանումը, հատկապես ջրամբարների, ինչպես նաև արտադրական ջրերի բաց մակերևույթներից գոլորշիացման նվազեցումը կատարել քիմիայի միջամտության շնորհիվ: Առաջարկվող եղանակի էությունն այն է, որ ջրի մակերևույթը ծածկվում է չլուծվող իներտ նյութով՝ սիլիկատօրգանական հե-

ղուկով, որը լցվում է ջրի մակերևույթի վրա այնպես, որ ստացվի թաղանթ: Ստացվող թաղանթը ապահովում է նվազագույն գոլորշիացում, միջին հաշվով 9-10 անգամ նվազում է գոլորշիացումը:

Այս ուսումնասիրությունները կատարվել են 10-12 տարվա ընթացքում, անընդհատ, և արդյունքները խոստումնալից են: Հետևապես այն բացառիկ նշանակություն կարող է ունենալ մեծ Սևանի ավազանի ջրային ռեսուրսների գոլորշիացման նվազեցման ուղղությամբ:

Այս ուսումնասիրությունները մեծ ծախսեր չեն պահանջում, թանկարժեք սարքավորումներ նույնպես, իսկ արդյունքում խնայվում են ջրային ռեսուրսները, չի աղտոտվում մեծ օդային ավազանը: Օգտագործվող քիմիական հեղուկը բացասաբար չի անդրադառնում ինչպես ֆաունային, այնպես էլ ֆլորային վրա:

Այս փորձիկ հողվածով ցանկանում են իմ ուսումնասիրությունների արդյունքը նվիրել Սևանի փրկության կարևոր գործին:

Ռիմա ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

Հայաստանն իր ժողովրդով, այսքան ազատ չի եղել.

Աստված չանի, որ այս ազատությունը վերաբերի մարմնին էլ

Աստվածաշնչում ասված է, որ եթե մեկը մարդկանց դեմ է մեղանշում, մեկ ուրիշը կարող է աղոթել-խնդրել Տիրոջը, որպեսզի ների նրան: Իսկ եթե այդ մեկը մեղանշում է Աստծո դեմ, այսինքն՝ իր արարքով ուղղակի դիպչում է Աստծուն, ո՞վ կարող է աղոթք անել նրա փրկության համար: Ոչ ոք: Ուղղակի մենք՝ ազգովի, չափազանց զգույշ ենք լինելու՝ ամեն գնով պահելով, պահպանելով, պաշտպանելով ազգային մեր սրբությունը, որ նույն աստվածային սրբությունն է:

Կոռուպցիա կոչվածը, կաշառակերությունը, նույնիսկ աթեիզմը (աստվածությունացության քարոզը) չեն կարող մեր վերջը տալ, ասել է թե՛ կյանքը Սողոմ-Գոմորի չեն վերածելու, մինչդեռ, ասենք, նույնասեռների մեթոդները, սեռափոխությունը, ինչպես ասում են, հոմոսեքսուալությունը, կործանելու է ոչ միայն ժողովրդին, այլև այդ ժողովրդի ապրած երկիրը վերածելու է հող ու մոխրի: ՆԱՅԵՆԲ ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔԻՆ. երբ սրբությանը փոխարինում է պղծությունը, սրբապղծությունը, հողը չի դիմանում, ճաք է տալիս, սկսում է երկիրը շարժվել, երկինքը՝ փուլ գալ:

Չէ՞ որ ԱՍՏՎԱԾ ՍՏԵՂԾԵՑ ԱՐՈՒ ԵՎ ԷԳ՝ ասելով. «ԱճԵՑԵՔ ԵՎ ԲԱԶՄԱՑԵՔ, ԼՅՐԵՔ ԵՐԿԻՐԸ»: Մարդու նոր տեսա՞կ ստեղծենք... Ահավասիկ, հայոց խորհրդարանը ներխուժած տրանսգենդերին տեսնելով, ՀՀ վարչապետը զարմանքով արձագանքեց. «Մա՞րդ է»: Ոչ, մարդ չէ, այլ կերպ ասած, Աստծո ստեղծածը չէ, Աստծո պատկերով չէ: Դեմքը փոխել, նշանակում է ջնջել երեսի վրա կնքված աստվածայինը: Հարց. ո՞ր մնաց որդեծնությունը, ո՞ր մնաց հոգին, ո՞ր մնաց սերը: Սեռը փոխածը կարո՞ղ է սեր ունենալ, ոչ, չի կարող, գուցե ցանկություններ ունենա, բայց ոչ սեր: Սեռը փոխած երեխան մորը ճանաչելո՞ւ է, ծնող ճանաչելո՞ւ է, Աստված ճանաչելո՞ւ է: Ո՛չ, ո՛չ, կրկին՝ ո՛չ: Աստծո հետ կապը կտրածը չի կարող ազգին օգտակար լինել:

Հայը սիրում է լինել առաջինը, լավ է, եթե առաջինը, ասենք, ընդունում է Քրիստոսին ու քրիստոնեությունը, լավ է, երբ առաջինը զուլիս է բարձրացնում չարի դեմ, սակայն, ոչ

միայն վատ է, այլև կործանարար է այլասերվածության առջև դուռ կամ լուսամուտ բանալը՝ լինի առաջինը, լինի վերջինը: Արդի եվրոպա կոչվածի համար, չգիտես ինչու, արժեք է համարվում այլասերումը: Բա ի՞նչ համարենք, ասենք, Մարտին Լյութերի հայտնությունը, Մոցարտի, Բախի, Բեթհովենի և մյուս համարների երաժշտությունները: Սրբապղծությունը և այս համարների տիեզերական մեղեդիները միմյանց միջև և միմյանց մեջ ընդհանուր բան ունե՞ն: Իհարկե, չունեն: Ինչ ասելու բան է. միևնույն աղբյուրից երկու տեսակ ջուր չի գա ու մեկ՝ բարուն ծառայողը չարից հեռու է լինելու:

Զկարծեն, թե ես Հայաստանը կործանման ճամփին տեսնում և լաց եմ լինում: Ես ուղղակի զգուշանում, զգուշացնում և ահագանգում եմ՝ տեսնելով աշխարհում կատարվող և աշխարհից դեպի Հայաստան մուտք գործող պիղծ երևույթները: Մի բան է ծովի ջրի մեջ թթելը, ջուր, որ ըմպելի չէ և բուլղովին մեկ այլ բան՝ աղբյուրի մեջ թթելը, լեռնային աղբյուր-կաթնաղբյուրի մեջ: Մենք աղբյուր ժողովուրդ ենք, աղբյուր ազգ: Մենք ջրհորներից օգտվող չենք, թունավոր գետերի թորած ջուր խմող չենք: Մեր ապավեն լեռները մեզ անապական աղբյուրներ են տալիս: Մենք, ուրեմն, մեր ազգային արժեքներով ենք առաջնորդվելու և ոչ թե ապագային:

Ահա այս է ասելիքս, որի նպատակը սերունդների սրտում աստվածային սրբություն սերմանելն է: Ուղերձ էլ ունեմ. ո՞վ հայ ժողովուրդ, աշխարհում գործող ամենագորավոր զենքերից առավել թու հավատն է՝ Աստծո և ապագայի հանդեպ: Հարունակիր հավատալ, Աստված քեզ հետ է, Աստծո կամոք էր, որ 2018-ի գարնանը Հայաստանի Հանրապետությունը՝ իր ժողովրդով, ազատվեց բռնապետության ճիրաններից: Մնում է հույսով, հավատով ու սիրով շարունակել թե՛ ֆիզիկական և թե՛ հոգևոր այս կռիվը: Հիշեցնեմ վերստին Վահան Տերյա-նի մարգարեական խոսքը. «Սուրբ է քո ուղին և պատկը վեհ»:

Հարություն ՀՈՎՆԱԹՅԱՆ
Բանաստեղծ, հրապարակախոս

Խոհեր գիտաժողովից հետո...

Հայոց հիմնավոր Գյումրին՝ արհեստների, արվեստների և գիտության քաղաքը վերջերս հյուրընկալեց հանրապետական գիտաժողովի մասնակիցներին, որոնք եկել էին ոչ միայն մայրաքաղաք Երևանից, այլև հանրապետության տարբեր մարզերից: Այն նվիրված էր Շիրակ աշխարհի գիտական գլխավոր կաճառի՝ Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի հիմնադրման 85 ամյակին:

Գիտաժողովը բացառիկ հնարավորություն էր գիտության և կրթության ճանաչված ու անվանի ներկայացուցիչների հետ շփվելու և մեծ նոր ծանոթություններ հաստատելու համար: Լսվեցին հետաքրքիր շատ զեկուցումներ հուսմանիտար և բնագիտական բաժանմունքներում: Ինքս հանդես եկա պատմության, իրավագիտության և քաղաքագիտության բաժանմունքում՝ «Արևմտահայության ազատագրության հիմնահարցի արժարժանքները «Արմենիա» պարբերականի էջերում» խորագրով զեկուցմամբ:

Սուրճի ընդմիջումները նույնպես ուսանելի խոհերով և դիտարկումներով էին անցնում: Կազմակերպիչներն արել էին հնարավոր ամեն բան, որպեսզի մասնակիցների առօրյան զեղեցիկ ու բովանդակալից անցներ: Ամուռաց երեքսկուսիան հիմնավոր քաղաքի տեսարժան վայրերով: Էքսկուրսավարը բարեխամբույր մի օրիորդ՝ Լիանա Հայրապետյանը, որը մեծ ուսումնառում է նույն այս ԲՈՒՀ-ի զբոսաշրջության բաժնի մագիստրատուրայում:

Աշնան զեղեցիկ գույներով լցված Գյումրին անկրկնելի հմայք պարզեց մեզ: Եղանք «Ան ամրոցում», Միեր Մկրտչյանի հուշատառնը, կենտրոնական հրապարակում: Գյումրին, իրոք, մեծ կուլտուրայի, մշակութային անգին հարստության քաղաք է: Տպավորիչ, ամուռաց կոլորիտով քաղաք: Շնորհակալ ենք թեզ, սիրելի Գյումրի...

Արմեն ԿԱՐԱԴԵՏՅԱՆ
Պատմական գիտությունների թեկնածու, գրող-հրապարակախոս

անդամ է, իսկ 2016 թվականից՝ ՀՀ ԳԱԱ մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար: Համատեղության կարգով բազմաթիվ տարիներ դասախոսել է ԵՊՀ մաթեմատիկայի և մեխանիկայի ֆակուլտետում:

Լ. Ա. Աղալովյանի մենագրությունները (Լ.Ա.Агаловян §Асимптотическая теория анизотропных пластин и оболочек: М. Наука, 1997. 415 с. Ё Агаловян Л. А., Геворгян Р. С. §Неклассические краевые задачи анизотропных балок, пластин и оболочек: Ереван. Изд. §Гитутюн: НАН РА, 2005. 468с, Aghalovyan L. A. «Asymptotic theory of anisotropic plates and shells». Singapore-London. World Scientific Publ. 2015. 376p.) հանդիսանում են զգալի ներդրում տեսական և կիրառական մեխանիկայի մի այնպիսի կարևորագույն ոլորտում, ինչպիսին բարակ մարմինների մեխանիկայի բնագավառն է: Այդ բնագավառում նա էա-

պես նաև ոչ գծային դրվածքով կարևոր նշանակության բազմաբնույթ խնդիրներ: Ոչ դասական բնույթի եզրային պայմանների առկայությամբ անիզոտրոպ շերտավոր ձողերի, սալերի և թաղանթների ասիմպտոտիկ տեսությունները նաև էական ներդրում են և նշանակությամբ չափազանց մեծ կիրառական այնպիսի լայնածավալ ոլորտում, ինչպիսին շինարարական կառուցվածքների հիմքերն են ու հիմնատակերը, ինչպես նաև, կիրառական սեյսմաբանությունը: Կիրառական այս նշանակալից ոլորտում մինչև վերջերս հաշվարկանախագծային աշխատանքներում կիրառվում էին համարյա կիսափորձական բանաձևեր և առնչություններ: Լ. Ա. Աղալովյանի տեսական ուսումնասիրությունները հնարավորություն ընձեռեցին ստանալու արդեն տեսական ճշգրիտ բանաձևեր, այսպես կոչված, «ներքնակային գործակիցների» հաշվման, սեյսմիկ ալիքների տարածման դինամիկական բնութագրիչ-

մամբ նրանում ստեղծել է բոլորի կողմից ճանաչված և ընդունված արդեն իր ուրույն գիտական դպրոցը: Լ. Ա. Աղալովյանի ղեկավարությամբ պաշտպանվել են մի քանի դոկտորական և տասնյակից ավել թեկնածուական ատենախոսություններ: Նա ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտին կից, ՀՀ ԲՈՅ-ի 047 մասնագիտական խորհրդի նախագահն է:

Անգնահատելի են նրա ծառայությունները ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում 90-ականների դժվար տարիներին գիտական այդ խոշոր օջախի պահպանման և հետագա զարգացման գործում:

Հայ հասարակության մեջ չափազանց բարձր է գնահատվում Լ. Ա. Աղալովյանի ազգային, հասարակական-քաղաքական լուրջ գործունեությունը՝ հատկապես Հայրենիքի և Արցախի համար դժվարագույն ժամանակներում:

Լ. Ա. Աղալովյանը իր համախոհների և գործընկերների հետ միասին հիմնադրել (1991 թ.) և ղեկավարում է «Արցախ-Հայաստան» հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունը, մեծ գործ կատարելով Արցախի անցկան ժողովրդի տոկունությունը և նրա հերոսական բանակի մարտունակությունը մշտապես բարձր պահելու համար:

Այժմ էլ չափազանց լուրջ, ծանրակշիռ և լայնածավալ գիտական աշխատանքների, գիտական կարգերի պատրաստման այդ վեհ գործերից զատ, որպես ազգային-հասարակական գործիչ՝ Լ. Ա. Աղալովյանը քաղաքական մեծ ակտիվություն է ցուցաբերում Արցախի հիմնահարցի վերջնական և արդարացի լուծման գործում: Նշենք թեկուզ www.diplomat.am կայքում հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով տեղադրված նրա «Ստատուս-քվոյի պահպանումը՝ Ղարաբաղյան հիմնահարցի լուծման եվրոպական բանալի» լայնածավալ վերլուծական հոդվածը:

Շնորհավորելով ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Լ. Ա. Աղալովյանին 80-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ, ցանկանում ենք նրան քաջ առողջություն, երկար տարիների կյանք, նորանոր հաջողություններ գիտական, գիտակազմակերպչական և ազգային-քաղաքական գործունեության բոլոր ասպարեզներում: Կուզենայինք ապագայում ևս նրան տեսնել գիտական նորանոր ուղղությունների ակոսման, ազգային-հասարակական ժամանակակից խնդիրների կանխատեսման, ձևավորման և այդ խնդիրների հետագա իրականացման համար մարտնչողի դերում:

Գ. Ե. ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, գիտության վաստակավոր գործիչ
Ս. Յ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, գիտության վաստակավոր գործիչ
Վ. Ն. ՀԱԿՈԲՅԱՆ
Ֆիզմաթ գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ականավոր գիտնականն ու մեծ հայրենասերը

Լրացավ ականավոր գիտնական, ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, ազգային-հասարակական հայտնի գործիչ, ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս, պրոֆեսոր Լեոնտ Աբգարի Աղալովյանի ծննդյան 80-ամյակը:

Լ. Ա. Աղալովյանը ծնվել է 1940 թվականի փետրվարի 3-ին Լեռնային Ղարաբաղի Մարտակերտի շրջանի Քոլատակ գյուղում, մանկավարժի ընտանիքում: 1961 թվականին Լ. Ա. Աղալովյանը գերազանցությամբ ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի մեխանիկա մաթեմատիկական ֆակուլտետը: 1966 թվականին նրան շնորհվել է ֆիզ.-մաթ. գիտությունների թեկնածուի, իսկ 1980 թվականին՝ ֆիզ.-մաթ. գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: 1996 թվականին Լ. Ա. Աղալովյանը ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս:

Աշխատանքային գործունեությունը Լ. Ա. Աղալովյանը սկսել է 1961 թվականից՝ աշխատելով որպես ասիստենտ Երևանի պետական համալսարանի տեսական մեխանիկայի ամբիոնում: 1966-1969 թթ. աշխատել է Երևանի պետական լսարանի բարձրագույն մաթեմատիկայի ամբիոնում որպես ավագ դասախոս: 1969 թվականից մինչև 1987 թվականը աշխատել է ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտում՝ որպես ավագ գիտաշխատող: Լ. Ա. Աղալովյանը 1987-2006 թթ. եղել է ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտի տնօրենը: Ծննդյան 65-ամյակից հետո, 2006 թվականից նա աշխատում է ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտի տնօրենի խորհրդական, «Բարակապատ համակարգերի մեխանիկա» բաժնի վարիչ: 2000-2006 թթ. և 2011 թ.-ից առ այսօր ՀՀ ԳԱԱ նախագահության

պես զարգացրել է կիրառական մաթեմատիկայի այնպիսի հզորագույն մեթոդներից մեկը, ինչպիսին ասիմպտոտիկ մեթոդն է: Դասական եզրային պայմանների առկայությամբ մաթեմատիկական կատարյալ նրբությամբ Լ. Ա. Աղալովյանը կառուցել է անիզոտրոպ շերտավոր ձողերի, սալերի և թաղանթների ասիմպտոտիկ տեսությունները, որոնք տեսական հիմք են հանդիսանում ժամանակակից կոմպոզիտ նյութերից պատրաստված կառուցվածքների, մեքենաների ու մեխանիզմների տարրերի հաշվարկման և նախագծման համար: Նրա կողմից կառուցված ձողերի, սալերի և թաղանթների սահմանային շերտի տեսությունը այնքան կատարյալ է և մեթոդական, որ այն կարելի է դասել առաձգականության մաթեմատիկական տեսության դասական ձեռքբերումների շարքին: Կառուցված ասիմպտոտիկ տեսությունները հիմք են ծառայում վարկածային հենքի վրա կառուցված սալերի և թաղանթների կիրառական-երկչափ տեսություններին ճշգրիտ գնահատականներ տալու և նրանց կիրառելիության սահմանները որոշելու համար:

Համընդհանուր ճանաչում ստացան Լ. Ա. Աղալովյանի աշխատությունները, որոնցում առաջին անգամ կառուցվեցին անիզոտրոպ շերտավոր ձողերի, սալերի և թաղանթների ասիմպտոտիկ տեսությունները, երբ տրված են համարվում ոչ դասական բնույթի եզրային պայմաններ: Կառուցված տեսությունները հնարավորություն ընձեռեցին ուսումնասիրելու և լուծելու անիզոտրոպ, շերտավոր սալերի և թաղանթների ամրության, սեփական և ստիպողական տատանումների, ջերմառաձգականության, ինչ-

ների որոշման համար: Հեռանկարային են Լ. Ա. Աղալովյանի մոտեցումը և տարվող ուսումնասիրությունները երկրաշարժերի առաջացման պատճառների վերահաման և նրանց հնարավոր կանխագուշակման ասպարեզում: Լ. Ա. Աղալովյանի տեսական և կիրառական խորը ուսումնասիրությունները բազմիցս արժանացել են խոշոր միջազգային դրամաշնորհների (Soros, INTAS, ISTC և այլն):

Լ. Ա. Աղալովյանի գիտական գործունեությանը բնորոշ են արդիականությունը, նորարարությունը, բազմակողմանիությունը և նպատակաուղղվածությունը: Լ. Ա. Աղալովյանի գիտական հոդվածները, միջազգային գիտաժողովների զեկուցումները, ընդհանրացնող, ամփոփիչ հոդվածները հայտնի են և ուսումնասիրվում են Ռուսաստանի, Եվրամիության, ԱՄՆ-ի և աշխարհի այլ երկրների համապատասխան գիտական կենտրոններում:

Ակադեմիկոս Լ. Ա. Աղալովյանի հիմնարար գիտական արդյունքները լայնորեն հայտնի են Հայաստանում և նրա սահմաններից դուրս: Նա հանդիսանում է Մեխանիկայի եվրոպական ընկերության անդամ, Հայաստանի և Ռուսաստանի տեսական և կիրառական մեխանիկայի ազգային կոմիտեների անդամ, Շինությունների վերահսկման եվրոպական ասոցիացիայի անդամ, ինչպես նաև Ուկրաինայի, Լատվիայի, Հայաստանի և Արցախի հեղինակավոր գիտական հանդեսների խմբագրությունների անդամ:

Լ. Ա. Աղալովյանը մեխանիկայի հայկական դպրոցի վառ անհատականություններից մեկն է և իր տաղանդի փայլուն դրսևոր-

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ UCLA-ՈՒՄ ԲԸՐՔ ԲԸՐՔՈՐՅԱՆԻ ԹՈՂՈՆԻ ՄԻՋՈՑՈՎ

Լոս Անջելեսի Կալիֆոռնիա համալսարանը (UCLA) ծրագրել է նոր ֆակուլտետ (ինստիտուտ) բացել համալսարանում իր «հարյուրամյակի արշավի» շեմին: Այն կոչվում է «The Promise Armenian Institute» անվանումը և առաջնակարգ կենտրոն ու հարթակ է դառնալու Հայաստանի, սփյուռքահայ կառույցների, նրանց պատմության և մշակույթի վերաբերյալ ուսումնասիրություններ կատարելու՝ ընդլայնելով արդեն իսկ համալսարանում գործող հայկական ուսումնասիրությունների ամբիոնի գործունեությունը: Հանրային ծրագրերի միջոցով այն աշխուժացնելու է դասավանդումները՝ հրավիրելով ճանաչված դասախոսների և նպաստելու է հետադոկտորական քննարկումներ անցկացնելու հնագիտության, ճարտարագիտության, առողջապահության, բիզնեսի և արվեստների բնագավառներում: Ֆակուլտետն իր մշտական «տունն» է ունենալու UCLA-ի միջազգային ինստիտուտում:

Մտահղացումը, որն սկիզբ է առել 2015-ից, իրականություն է դարձել շնորհիվ Քըրք Քըրքոյանի թողունի կողմից տրամադրված 20 միլիոն դոլարի նվիրատվության:

«Քըրքը հպարտ և երախտապարտ պիտի լիներ UCLA-ին նման նախագիծը իրականություն դարձնելու

համար», մշել է այս առթիվ Քըրքոյանի թողունի գործադիր տնօրեն, բարեգործ-մարդասերի մոտիկ ընկեր և «խոստումը» ֆիլմի պրոդյուսերներից Էնթոնի Մանդեկիչը: Իսկ մեկ այլ պրոդյուսեր և Քըրքոյանի անձնական իրավաբան Պատրիշա Գլեյզերն ավելացրել է. «Խոստումը» ֆիլմը Քըրքոյանի նվերն էր հայ ժողովրդին և աշխարհին: Վստահ են նոր ֆակուլտետը շարունակելու է այդ ֆիլմի առաքելությունը, որովհետև Հայոց ցե-

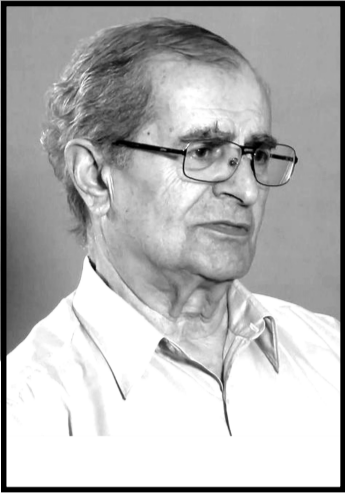
ղապանությունը կարիք ունի ավելի լայն ճանաչման, իսկ հայկական մշակույթը՝ ավելի լայն տարածման աշխարհով մեկ»:

«The Promise» ֆիլմը Քըրքոյանի անձնական զգացմունքների արձագանքն էր, որի թողարկմամբ նա ցանկանում էր 1915-ի Ցեղասպանության իրազեկությանը նոր թափ հաղորդել: Ֆիլմի ցուցադրումից հետո բազմաթիվ մարդասիրական ծրագրեր իրականություն դարձան, որոնց թվում նաև UCLA-ի իրավաբանական ֆակուլտետում մարդու իրավունքների «The Promise» ինստիտուտի հիմնումը:

«Նոր ֆակուլտետը սատարելու է ուսանողներին և շրջանավարտներին այսուհետ ևս շարունակելու Քըրքոյանի թողած ժառանգությունը և խոստումը ավելի լայն զանգվածներին ծանոթացնելու հայոց պատմությունն ու մշակույթը», իր հերթին մշել է դոկտ. Էրիկ Իսրայելյանը, որ UCLA-ում Վաչե և Թամար Մանուկյանների անվան մարտղական հիվանդությունների բաժնի վարիչն է և «Promise» ֆիլմի պրոդյուսերներից մեկը:

Հայագիտական ուսումնասիրությունները 50-ամյա պատմություն ունեն UCLA-ում: Նոր ֆակուլտետի բացմանը ներկա են եղել «The Promise» ֆիլմի ռեժիսոր Թերի Ջորջը, պրոդյուսեր Մայք Մեդալոյը, դերասան Քրիստիան Բեյլը, թեմիսիստ Անդրե Աղասին, գործարար Քիմ Քարոլաշյանը և այլ ականավոր դեմքեր:

Նկար 1. Ձախից աջ՝ Թերի Ջորջը, Քիմ Քարոլաշյան-Ուեսթը, Էլյոն Քարոլաշյանը և Էրիկ Իսրայելյանը Ուոյս Հոլում

ԱՐԱՄ ԱՐՏԱՇԵՍԻ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

2020 թ. փետրվարի 4-ին կյանքից հեռացավ գիտության վաստակավոր գործիչ, քիմիական և ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Արամ Արտաշեսի Շահինյանը:

ցած արդյունքները, կապված հետերոշոթայական պոլիմերների կազմավորման մեխանիզմների հետ, ներկայումս ընդունված են և բավական լայն կիրառություն ունեն պոլիմերների արտադրության մեջ: Միջեկների ջրային լուծույթների ֆիզիկական քիմիայի և էնոլսիոն պոլիմերացման բնագավառում Ա. Շահինյանը մշակել է էնոլսիոն պոլիմերների ստացման մեխանիզմի և հատկությունների վրա համակարգի դինամիկ կառուցվածքի ազդեցության տեսությունը: Ակադեմիկոս Ն. Ս. Ենիկոլոպովի բնութագրմամբ՝ մակերեսային ակտիվ միացությունների լուծույթների վերաբերյալ Ա. Շահինյանի կողմից առաջարկված պատկերացումները թույլ են տալիս զարգացնել մի նոր գիտական ուղղություն, որը ներառում է ոչ միայն պոլիմերման պրոցեսները, այլև միջեկային կատալիզը, հեղուկ բյուրեղները և այլն: Ա. Շահինյանը առաջիններից էր, որ խՍՀՄ-ում սկսեց հիմնարար հետազոտություններ իրականացնել բնության մեջ լայն տարածում ունեցող լիոտրոպ հեղուկ բյուրեղների բնագավառում: Անվանի գիտնականի կողմից առաջարկվել է լիոտրոպ հեղուկ բյուրեղների կիրառությունը մոլեկուլային էլեկտրոնիկայում, արագագործ չափիչ սարքերի պատրաստման մեջ, ինչպես նաև ներկանյութային լազերներում, որպես ակտիվ միջավայր, որի կառուցվածքի փոփոխությունների միջոցով հնարավոր է դառնում կարգավորել ներկի գեներացիոն հատկությունները:

Ա. Շահինյանի հետաքրքրությունների շրջանակը ներառում էր նաև ֆիզիկա-քիմիական կենսաբանության և կենսասենսորների բնագավառը: Ուսումնասիրելով թույլ արտաքին ազդակների ազդեցությունը ֆոսֆոլիպիդային թաղանթների և միջեկների վրա՝ նրան հաջողվել է ստեղծել կենսասենսորային սարքեր՝ հերմետիկության և խոնավության գրանցման համար: Աշխատելով քիմիայի, կենսաբանության և ֆիզիկայի սահմանագծում Ա. Շահինյանին բնորոշ էր գիտական գործունեության լայն շրջանակ, որի մեջ ընդգրկվում էին մի շարք կարևորագույն ուղղություններ, որոնց զարգացման մեջ նա, անշուշտ, ուներ մեծ ներդրում, և պատահական չէ, որ խՍՀՄ ԳԱ բյուրեղագիտության ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Բ. Կ. Վայնշտեյնը նրան բնութագրել է՝ որպես լիոտրոպ հեղուկ բյուրեղների քիմիայի և ֆիզիկայի գիտական դպրոցի հիմնադիր Զայաստանում:

Ա. Շահինյանի ջանքերով 2000 թվականից Զայաստանում ակտիվորեն զարգացավ համակարգչային քիմիա և կենսաբանություն ուղղությունը: Առաջին անգամ Զայաստանում հիմնադրվեցին մոլեկուլային դինամիկայի և համակարգչային թաղանթաբանություն գիտական ուղղությունները՝ ընդգրկելով ֆոսֆոլի-

պիդային թաղանթների, միջեկային լուծույթների և լիոտրոպ հեղուկ բյուրեղների, պոլիմերների հետազոտության ոլորտները: Զաչվողական ռեսուրսների կիրառմամբ ստացվեցին նոր գիտական արդյունքներ, որոնք հրատարակվեցին աշխարհի բարձր վարկանիշ ունեցող գիտական ամսագրերում:

Ա. Շահինյանի ղեկավարությամբ գործող գիտական անձնակազմը բնական գիտությունների բնագավառում բարձր արտադրողական հաշվողական ռեսուրսների կիրառմամբ կատարվող աշխատանքներ է իրականացրել՝ օգտվելով ինչպես Զայաստանում գործող, Զայ Գորիդի, այնպես էլ մի շարք այլ երկրներում առկա գերհամակարգիչների հնարավորություններից: Այս բնագավառում ձեռք բերված կարևոր արդյունքների համար Ա. Շահինյանն իր աշակերտի՝ ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Ա. Պողոսյանի հետ 2008 թ.-ին արժանացել է ՀՀ Նախագահի մրցանակի:

Ա. Շահինյանը հեղինակ է ավելի քան 250 գիտական հոդվածի, բազմաթիվ մենագրությունների: Իր գիտական վաստակի համար 2000 թ.-ին Ա. Շահինյանը ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից, իսկ 2010 թ.-ին՝ իսկական անդամ:

2009 թ. արժանացել է գիտության վաստակավոր գործիչ կոչման:

Ա. Շահինյանը մեծ դեր է ունեցել գիտության և կրթության բնագավառներում՝ 1992-1999 թթ. զբաղեցնելով ՀՀ գիտության և բարձրագույն կրթության փոխնախարարի, 1999-2011 թթ.՝ ՀՀ ԳԱԱ նախագահի տեղակալի, ՀՀ ԳԱԱ բնական, ապա՝ քիմիական և երկրի մասին գիտությունների բաժանմունքների ակադեմիկոս-քարտուղարի, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղարի պաշտոնակատարի պարտականությունները: Պաշտոնավարման ընթացքում ցուցաբերել է բացառիկ սկզբունքայնություն և ազնվություն:

Ա. Շահինյանը զգալի ավանդ է ունեցել նաև գիտության բնագավառում միջպետական համագործակցության կայացման գործում: 1996-2007թթ. նա եղել է եվրոպական «INTAS» կազմակերպության գործունեության համակարգողը Զայաստանում, 1996-1997 թթ.՝ «Հայ-ռուսական (Սլավոնական)» համալսարանի ստեղծման համատեղ հանձնաժողովի համանախագահ, Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի (ՄԳՏԿ) համակարգող խորհրդի անդամ և այլն:

Ականավոր գիտնականի, հայրենասեր քաղաքացու և մեծ հոգու տեր անձնավորության հիշատակը միշտ վառ կմնա նրա հարազատների և գործընկերների սրտերում:

**ՀՀ ԳԱԱ քիմիական և երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք
ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն**

Կանադայի բարձրագույն պատվանշանը դոկտոր Արշավիր Գյոնճյանին և Գրեգ Սարգիսյանին

Կանադայի գլխավոր դատավոր Ռիչարտ Ուազների գլխավորած պատվանշաններ շնորհող խորհրդատու հանձնախմբի հանձնարարականի հիման վրա դեկտեմբերի 28-ին Կանադայի ընդհանուր կառավարիչ Ջուլի Պայեթը հայտարարել է, որ 120 հոգի արժանացել են Կանադայի բարձրագույն պատվանշանին, որ հիմնվել է 1967-ի հուլիսի 1-ին կոնֆեդերացիայի ստեղծման 100-ամյակի առթիվ և տարին երկու անգամ շնորհվում է, խիստ բժախնդիր քննարկումների արդյունքում, մարդկանց, որոնք բացառիկ ծառայություններ են մատուցել երկրին:

Հայարտության արձանագրում ենք, որ բարձրագույն պարգևին արժանացել են հայ համայնքի ճանաչված հասարակական գործիչներ՝ գիտնական և առաջին հայ-կանադական կրթօջախի ու բազմաթիվ ենթակառույցների հիմնադիր դոկտ. Արշավիր Գյոնճյանն ու գործարար և Տորոնտո համալսարանի ցեղասպանության և մարդու իրավունքների ծրագրի, ինչպես նաև Ջորյան ինստիտուտի հիմնադիր (և ներկա նախագահ) Գրեգ (Գուրգեն) Սարգիսյանը:

Ստեղծման օրվանից ավելի քան 6 հազար մարդ, տարբեր բնագավառներից, արժանացել է այդ պարգևին, սակայն ազգությանը հայերի թիվը եղել է խիստ սահմանափակ: «Միտք-Սփեքթեյթ» թերթի տեղեկատվությանը՝ Կանադայի ասպետի կոչում է շնորհվել լուսամկարիչ Յուսուֆ Քարշին (1990-ին) և ռեժիսոր Ատոմ Էդոյանին (2015-ին), իսկ պետական ծառայողի օրդենը շնորհվել է Շառլ Ազնավուրին (2008-ին):

«Բարձրագույն պարգևի արժանանալու լուրը հեռախոսով ինձ հայտնեցին գլխավոր կառավարչի քարտուղարությունից: Ցնցված էի, զարմացած և անշուշտ հուզված: Նման բան հաճախ չի պատահում: Շնորհակալություն և երախտագիտությունս հայտնեցի, որ երկիրը զնահատում է իմ ծառայությունները: Հետո 50 տարիների իմ աշխատանքը հայ համայնքում ֆիլմաշարի տեսքով անցավ իմ աչքերի առջևից: Անհատ ներգաղթողներից մենք կարողացել էինք ստեղծել լավ կազմակերպված մի համայնք՝ իր եկեղեցիով, կրթական հաստատություններով և մամուլի օրգաններով: Դա իսկապես մեծ ձեռքբերում էր», մշել է դոկտ. Ա. Գյոնճյանը պարգևատրման առթիվ:

«Ամբերդ» հեղափոխական կենտրոնն աշխարհի լավագույն համալսարանական ուղեղային կենտրոնների շարքում է

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի «Ամբերդ» հետազոտական կենտրոնը աշխարհի լավագույն համալսարանական ուղեղային կենտրոնների շարքում է:

Այս մասին տեղեկացնում են ՀԴՏՀ լրատվության և հասարակայնության հետ կապերի բաժնից:

2020 թ. հունվարի 30-ին լույս է տեսել Փենսիլվանիայի համալսարանի TTCSF Global Go To Think Tank Index

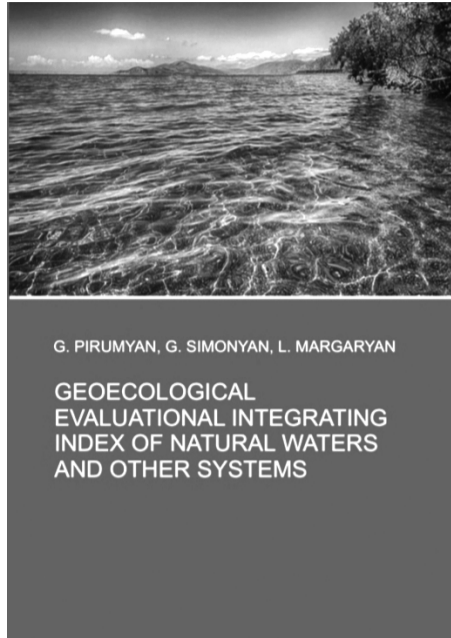
ծրագրի 2019 թվականի վարկանիշավորման զեկույցը, որում Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի «Ամբերդ» հետազոտական կենտրոնն աշխարհի «Լավագույն համալսարանական ուղեղային կենտրոններ» դասակարգման մեջ զբաղեցրել է 94-րդ, իսկ «Կենտրոնական Ասիայի լավագույն ուղեղային կենտրոններ» դասակարգման մեջ՝ 59-րդ հորիզոնականը:

Փենսիլվանիայի համալսարանը միակն է, որ մշտադիտարկում և հավաքագրում է տվյալներ աշխարհում գործող ավելի քան 8000 ուղեղային կենտրոնների գործունեության վերաբերյալ, որոնցից լավագույնները որոշակի մեթոդաբանությամբ և մի քանի փուլից բաղկացած փորձագիտական գնահատումից հետո տեղ են գտնում ամենալավ վարկանիշավորման զեկույցում:

«Լավագույն համալսարանական ուղեղային կենտրոններ» դասակարգման մեջ, բացի ՀԴՏՀ «Ամբերդ» հետազոտական կենտրոնից, Հարավային Կոլկասի երկրները ներկայացնող այլ համալսարանական ուղեղային կենտրոններ չկան: «Կենտրոնական Ասիայի լավագույն ուղեղային կենտրոններ» դասակարգման մեջ տեղ է գտել Հայաստանը ներկայացնող 10 ուղեղային կենտրոն: Ձեկույցի հեղինակների գնահատմամբ՝ ընդհանուր առմամբ Հայաստանում գործում է 30 ուղեղային կենտրոն:

ԵՊՀ-ի էկոլոգիական անվտանգության կենտրոնի ղեկավար, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Փիրումյանի, նույն կենտրոնի ավագ գիտաշխատող, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր Լիանա Մարգարյանի և ԵՊՀ անօրգանական և անալիտիկ քիմիայի ամբիոնի ղոցենտ, քիմիական գիտությունների թեկնածու Գևորգ Սիմոնյանի հեղինակած Geoeological evaluational integrating index of natural waters and other systems, Yerevan, Copy Print LTD, 2019, 244 p. մենագրությունը (այն անգլերեն է լույս տեսել Ռուսաստանի բնագիտության ակադեմիայի և «Լոգոս» հրատարակչության առաջարկով) Ռուսաստանի բնագիտության ակադեմիայի 75-րդ տարավարում մասնակցել է 2019-ի սեպտեմբերի 4-8-ը ժողովներին՝ նվաճումների ցուցահանդեսում կազմակերպված Մոսկվայի գրքի 32-րդ միջազգային ցուցահանդեսին: Ցուցա-

Ոսկե մեդալ հայ գիտնականներին

հանդեսին մասնակցում էին 33 երկրների ավելի քան 300 ռուս և արտասահմանյան հրատարակիչներ, ովքեր ներկայացրել էին գիտակրթական, տեղեկատու և հանրագիտարանային, գեղարվեստական և մանկական գրականության լավագույն օրինակներ:

Ի ուրախություն հեղինակների և մեր գիտական հանրության, մենագրությունը արժանացել է ցուցահանդեսի դիպլոմի, իսկ հեղինակային խումբը պարգևատրվել է ցուցահանդեսի դափնեկրի ոսկե մեդալով:

Մենագրությունը նվիրված է քաղցրահամ ջրի որակի և շրջակա միջավայրի կարգավիճակի համապարփակ գնահատման և կանխատեսման համար մոր յուրօրինակ մոդելների ստեղծմանը: Մենագրությունում վերլուծվում են քաղցրահամ ջրի որակի առկա ցուցիչները և տրվում են հեղինակների կողմից մշակված ջրի որակի ինդեքսների առավելությունները: Ջրի որակի կանխատեսումները կատարվում են կլիմայի փոփոխության տարբեր սցենարների համար: Առաջարկվել և շրջանառության մեջ են դրվել ջրի որակի մոր ինդեքսներ՝

1. Ջրի որակի էնտրոպիական ինդեքսը կամ Geo-ecological evolving organised index (GEVORG index)

2. Ջրի որակի հայկական ինդեքսը

ՀՀ-ում ստեղծվել է ջրաքիմիայի և էկոլոգիական քիմիայի մեծ գիտական դպրոց, որը լավ հայտնի է և ճանաչված ՀՀ սահմաններից դուրս: Այս ուսումնասիրությունների արդյունքները հրապարակվել են ավելի քան 100 հոդվածներում ՀՀ-ի և արտերկրի գիտական ամսագրերում,

ներկայացվել են ավելի քան 30 միջազգային գիտաժողովներում: Մշակված ցուցանիշները տարածվում են բոլոր քաղցրահամ ջրերի գետերի, լճերի, աղիքատարած ջրամբարների, ինչպես նաև ստորերկրյա ջրերի վրա:

Վերջին տարիներին հեղինակները կիրառել են իրենց կողմից մշակված ինդեքսները տարբեր կենսա- և էկոհամակարգերի որակը որոշելու համար: Ձեռք են բերվել գոհացուցիչ արդյունքներ, որոնք արդեն ներդրվել են Ղազախստանի ագրոտեխնիկական համալսարանում՝ քաղաքային միջավայրում կանաչ տարածքների վիճակի ուսումնասիրման համար՝ օդի աղտոտվածության, հողի անբարենպաստ քիմիական և ֆիզիկական հատկությունների մշտական բացասական ազդեցությունը որոշելու և գնահատելու համար:

Մշակված ցուցանիշները ներդրվել են նաև ժելեզնոգորսկ քաղաքի «Տիեզերական տեխնոլոգիաներ» ընկերությունում՝ նավթի դային համակարգերի (բնական գազ, նավթ, հարակից գազ) հասունությունը գնահատելու համար: Ներկայացված է նաև նավթի հայտնաբերման եղանակ՝ հիմք ընդունելով մակերևութային ջրերի ջրաքիմիական վերլուծությունը և վանադիումի քանակությունը:

Գիրքը նախատեսված է հիդրոլոգիայի, ջրաքիմիայի, էկոլոգիայի, նավթի և մաթեմատիկական մոդելավորման բնագավառի մասնագետների և ուսանողների համար:

Ռոմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Քիմիական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր

Ամերիկայի խորհրդանիշ Ազատության արձանը

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ընդունած Անկախության Հռչակագրի 100-ամյակը հավերժացնելու գաղափարը առաջինը (1865 թ.) հղացավ ֆրանսիացի երիտասարդ քանդակագործ Ֆրեդերիկ Գեյեր Տոլդին: Նրա համոզմամբ, քանի որ Ֆրանսիան մշակակալի օգնություն էր ցույց տվել ամերիկյան երիտասարդ պետության կայացմանը, հուշարձանի կառուցումը պետք է իրականացվեր համատեղ ուժերով: 1871 թվականին, ավարտելով հուշարձանի նախագիծը, քանդակագործը այցելեց Ամերիկա: Համդիպելով և զրուցելով բազմաթիվ ակադմիկոս մարդկանց հետ, նա համոզեց բոլորին, որ Ազատության արձանը շուրջ կիսադրոյի քաղաքին և կղառն Ամերիկայի խորհրդանիշը: Հուշարձանի գաղափարը պաշտպանեցին Միացյալ Նահանգների պրեզիդենտ, քաղաքացիական պատերազմի հերոս Ուիլսոն Գրանտը, ամերիկյան գրականության դասական Հենրի Լոնգֆելլոն և ուրիշներ: Սակայն, ինչպես պարզվեց, կառավարությունը դրան չունեցավ: Որոշվեց այն իրականացնել մասնավոր նվիրատվությունների միջոցով: Ամերիկյան պետք է կառուցեր պատվանդանը, իսկ մնացած կեսը՝ Ֆրանսիան:

Քանդակագործի մտադրամբ, անտիկ հանդերձով կնոջ ֆիգուրը, գլուխը պսակված վեցսայր թագով (6 մայրցամաքների խորհրդանիշ), ոտքերի տակ պատառոտված և փշրված շղթաներ (կործանված բռնակալության խորհրդանիշ), ծախ ձեռքին Անկախության Հռչակագիրը, իսկ աջ ձեռքում վեր հանած բոցավառ ջահը՝ որպես հույսի խորհրդանիշ:

Հուշարձանի ստեղծմանը մեծ մասնակցություն ունեցավ մեծահռչակ ինժեներ Գուստավ Էյֆելը՝ նշանավոր Էյֆելյան աշտարակի հեղինակը: Նա նախագծեց 30 մետր բարձրության պատվանդանը և արձանի ներքին երկաթյա կմախքը, որը պետք է դիմամար Նյու Յորքի փոթորկոտ քամիներին:

Արձանի արտաքին կեղևը պատրաստվեց 1 միլիմետր հաստության պղնձյա թիթեղից: Անգամ այս պարագային նրա առանձին 300 խոշոր հատվածները միասին կշռում էին մոտ 100 տոննա: Ի դեպ, դասական գեղեցկուհու ֆիգուրի բնորոշուհին քանդակագործի մայրն էր:

Աշխատանքները դանդաղ էին ընթանում: Հռչակագրի 100-ամյակի տարեդարձին քանդակագործը հասցրեց ավարտել արձանի ջահը բռնած ձեռքը միայն: Հուշարձանի այս մասը ցուցադրվեց Նյու Յորքում, մնաց յոթը տարի և ապա տարվեց Ֆրանսիա:

Բանն այն է, որ արձանն առաջին անգամ հավաքվեց Ֆրանսիայում, որը տևեց 3 տարի: 1884 թվականին արդեն արձանը պաշտոնապես պատրաստ էր: 1885 թվականին արձանը քանդեցին, մասերը համարակալեցին և տեղավորեցին արկղերի մեջ: Մետաղյա կմախքի հետ այն կշռում էր 200 տոննա: Մեծ դժվարությամբ այդ բոլորը տեղափոխվեց ռազմանավ (վերամբարձ կռուկներ չկային):

Ռազմանավը հասավ Նոր Երկիր: Սակայն աշխատանքները դանդաղում էին: Ամերիկացիները կասկածով ու թերահավատությամբ էին վերաբերվում արձանի հիմնադրմանը, մասնավոր, որ այն իրականացնում էր «մի ինչ-որ Ֆրանսիա»: Դրա համար էլ դրան չէր հավաքվում:

Գործին միջամտեց «Աշխարհ» թերթի հրատարակիչ Պուլիտցերը: Նրա ու թերթի ջանքերով հավաքվեց պակասող 100 հազար դոլարը: Թերթի տպաքանակը աճեց երեք անգամ:

Հուշարձանի պաշտոնական բացումը տեղի ունեցավ 1883 թվականի հոկտեմբերի 28-ին: Թեև օրը մառախլապատ էր ու անձրևոտ, 20 հազար մարդ մասնակցեց տոնական շքերթին: Երեք հարյուր ռազմանավ անցավ Ազատության կղզու մոտով և հրետանային համազարկով ողջունեց Ազատության արձանը: Ընդամենը մի քանի տարի հետո Լեդի Ազատությունը դարձավ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների խորհրդանիշը: Իսկ մինչ այդ, նրա մանրակերտը արդեն իր տեղն էր գտել Փարիզի կենտրոնում, Սենայի գետափին, ուր հանգրվանում է մինչև օրս:

Ընագետները Հայաստանում «ամազոնուհու» կմախք են գտել

Հնագետները Հայաստանում հայտնաբերել են գերեզման, որում երկաթե դարաշրջանում մահացած վիրավոր կին է եղել: Դատելով կմախքի վրա մնացած վերքերից՝ հնագետները կարծում են, որ դա կարող է լինել հին հույների նկարագրած ամազոնուհիներից:

Forbes-ը, անդրադառնալով հայ գիտնականների աշխատանքին, գրել է, որ Հայաստանի տարածքում մեր թվարկությունից առաջ 9-6-րդ դարերում ծաղկում էր Ուրարտական թագավորությունը, որն ունեցել է հրաշալի մշակութային միջավայր՝ կենտրոնացած որսորդության, ռազմական և առևտրային տնտեսության վրա:

Սկյութների մասն ազգերը, որոնք ձգտել են նվաճել լեռնային տարածքները, հակահարված են ստացել ուրարտացի մետածիզների կողմից: Այդ տարածաշրջանում հայտնաբերված կմախքի մոր վերլուծությունը ցույց է տվել, որ մարտիկները ոչ միայն տղամարդիկ, այլև կանայք են եղել:

Գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմագիտության դոցենտ Անահիտ Խուդավերդյանի գլխավորած գիտական խումբը International Journal of Osteoarchaeology-ում տպագրված հոդվածում նկարագրել է, որ Լոռու մարզում հայտնաբերված կմախքը թաղված է եղել կերամիկական խեցեղենի և զարդերի հետ, որոնք թվագրվում են մ.թ.ա. 8-6-րդ դարերով:

Յուրաքանչյուր ժամանակաշրջան իր հետքն է թողնում պատմության էջերին: Հայ ժողովուրդը շատ արհավիրքներ է տեսել ու հաղթահարել հազարամյակների ընթացքում, նորոգել ու վերականգնել է իր օրրանը տարբեր աղետներից ու ասպատակություններից հետո: Սակայն մեր օրերի քաղաքաշինական ու ճարտարապետական խեղումներից ձերբազատվելը, վախենամ, որ այլևս անհնար լինի:

Թերևս գալիք դարերում հնագետները գլուխ կկոտրեն՝ հասկանալու համար, թե ինչն էր պատճառը, որ XX դարավերջին և XI դարասկզբին, Հայաստանի անկախ պետականության հաստատման ու կայացման ժամանակաշրջանում, այնպիսի նահանջ ենք ունեցել մեր հոյակապ ճարտարապետական ավանդույթներից, որը կարծես վկայում է ակնհայտորեն ոչ բարեկամական տրամադրվածությամբ ինչ-որ անհայտ ցեղերի՝ մեր երկիր ներխուժելու մասին: Ինչևէ: Եղածը եղած է, և մենք՝ ականատեսներս, ի տարբերություն ապագա հնագետների, գիտենք՝ ինչն ինչոց է, ու ամենևին չենք զարմանում:

միսկ նրանք, ովքեր գնումների սիրահար են ու հաճախ են լինում մոլերում:

Դամբարանը հայտնաբերվել է 1984 թվականին, երբ այժմյան «Երևան մոլի» տարածքում գործել է «Ավտոագրեգատ» գործարանը: Այնտեղ շինարարական աշխատանքների ընթացքում հնություններ են հայտնաբերվել, և մասնագետները պեղումներ են սկսել: Այսքանում արտառոց ոչինչ չկա: «Կալամբուրը» սկսվում է հետո, երբ արդեն հայտնագործված դամբարանի տարածքը ոչ թե առանձնացվում է, ոչ թե առնվում է պետական հսկողության տակ և ոչ թե թանգարանային գոտի է հայտարարվում, այլ հենց նույն տեղում 2014 թվականին առևտրի և զվարճանքի կենտրոն է բացվում: Մի պահ պատկերացրեք, որ Եգիպտական բուրգերի հետ նման բան կատարվեր...

Դեռ լավ է, որ դամբարանը չեն թաղել ու դրա մասին մոռացել, ինչպես տեղի ունեցավ Հանրապետության հրապարակում հայտնաբերված հնավայրի հետ, որը քարե գորգով ծածկվեց: Ոչ, այստեղ հիմա թանգարան է գործում: Ճիշտ է, արժեքավոր գտածոները պահվում են Էրեբունի թանգարանում, բայց դիտարժան բաներ այստեղ էլ կան:

ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԲԱՅ ՈՒ ՓԱԿ ԵՐԿՐԻ ՏԱԿ

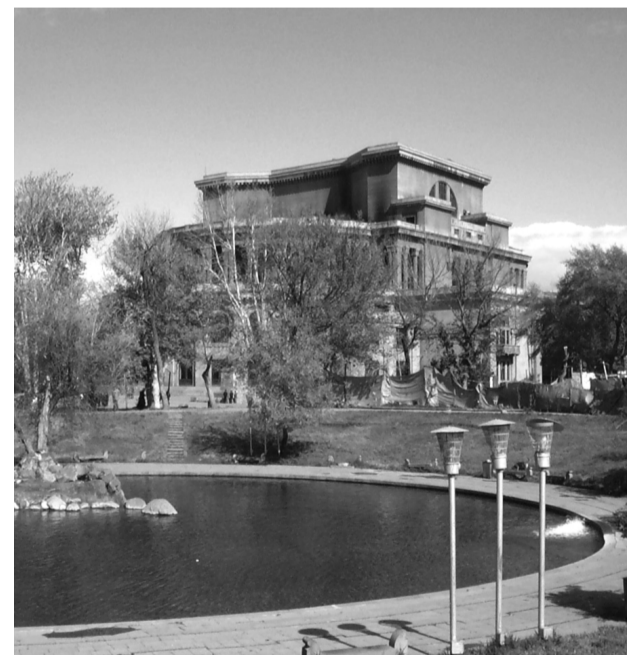
Եվ այսպես, Երևանը ԽՍՀՄ-ում առաջին քաղաքն էր, որ ունեցավ գլխավոր հատակագիծ (1924 թ. հաստատվեց Ալեքսանդր Թամանյանի հեղինակած հատակագիծը), հիմնականում կառուցապատված է տուֆով, բազալտով, գրանիտով, մարմարով: Տուֆի ջերմ գույնով պայմանավորված էլ Երևանը «Վարդագույն քաղաք» անունը ստացավ՝ ոչ միայն դառնալով համայն հայության սիրելի մայրաքաղաքը, այլև իր յուրատեսակ դիմագծով շահելով օտարերկրացիների համակրանքը:

Ինչ խոսք, Երևանն այսօր տեղ-տեղ պահպանել է իր առանձնահատուկ գեղեցկությունն ու հմայքը, սակայն վերջին տասնամյակներն անհետք չեն անցել և մեր սիրելի Երևանի դեմքին «գերակա շահ» կոչված չարաբաստիկ «աֆյորայի» անջնջելի դրոշմն են դառնել՝ քաղաքի կենտրոնը պատելով խիստ աններդաշնակ, մեծ մասամբ անբնակ, իրար ուսուսի ու գլուխ գլխի մագլցող ու մարդուն ճնշող բարձրահարկերի քարե ստվար անտառով:

ճարտարապետությունից զատ, նաև մթնոլորտն է աղտոտվել, բնապահպանական նորմերն են խախտվել, մշակույթն է բզկտվել, փողոցները... Մեր աչքի առջև է Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի ազգային թատրոնի հարակից պուրակն աստիճանաբար կերպարանափոխվել՝ վերածվելով կերուխումի հարթակի, ակադեմիայի գրախանութը՝ խաղատան, այնուհետև՝ սուպերմարկետի, նաև տեսել ենք, թե ինչպես է Գետառի հունը փակվել, Աստված չանի՝ այժմ ամեն վարարման ժամանակ Երևանի գլխին ջրհեղեղի սպառնալիք է կախված: Այնպես որ՝ մեզ զարմացնելը դժվար է: Բայց պարզվում է, որ կատարվել են նաև այլ անհեթեթ բաներ, որոնց մասին մեզմից շատերը նույնիսկ չեն լսել:

Եվ այսպես, ներկայացնում են իմ զարմանքը հարուցած տեղեկությունը, որն ամենևին էլ նորություն չէ, բայց որի մասին, համոզված եմ, ձեզմից շատերը չգիտեն: Ես էլ այդ մասին վերջերս իմացա համացանցից: Մի խոսքով, շատ չերկարացնեմ... Պարզվում է՝ «Երևան մոլ»-ում դամբարան կա, որտեղ Վանի Արարատյան թագավորության ժամանակ, մ.թ.ա. VIII դարում, ծխական հուղարկավորություններ են կատարվել: Գիտեի՞ք... Դե, ո՞ւմ մտքով կանցնի, որ առևտրի կենտրոնում կարող է դամբարան լինել: Հետո մտածեցի, որ գուցե ես եմ կյանքից ետ մնացել, մանավանդ, որ առևտրի կենտրոններ հաճախելն իմ սիրելի զբաղմունքներից չէ: Բայց իմ շրջապատում անցկացրածս հարցումները ցույց տվեցին, որ այդ մասին ծանոթ-բարեկամներիցս ոչ մեկն էլ չգիտեր, նույ-

Գոնե սփոփանք է, որ «Երևան մոլի» ղեկավարությունը պատշաճ կարգով իրականացնում է թանգարանի պահպանությունը: Կարող էին, չէ՞, նվաճողի պես վարվել ու ոչնչացնել, ո՞վ էր նրանց ձեռքը բռնողը: Բայց թե ինչեր են մնացել բետոնե հիմքերի տակ՝ այլևս չենք իմանա երբեք:

Այնպես որ, հիմա որոշել եմ վերջապես «Երևան մոլ» գնալ, հա՛մ առտուր կանեմ, հա՛մ էլ կայցելեմ Բիայնական դամբարան՝ առնչվելու մեր երեք-հազարամյա պատմությանը, մոտիկից ծանոթանալու ուրարտացիների թողած քարե ժառանգությանը, համոզված եմ, որ այսօրվա շատ շինություններից ավելի գեղեցիկ ու ճաշակով կլինի:

Ն. ՍԱՆՈՅԱՆ

ՂԱՐԱՔԱՂ

Կան նախապաշարմունքներ, որոնք մի անգամ ստեղծվելով շարունակում են ճշմարտության տեղ ընդունվել և մեծամեծ դժբախտությունների պատճառ դառնալ: Այդպես է և Ղարաբաղի տնտեսական հակման հարցը. արդյոք նա Չայաստանի հետ է իր զարգացման հեռանկարով, թե Ազերբայջանի: Ստորև բերած դիտողություններն ու փաստերը նպատակ ունեն պատասխանելու այդ հարցին և ցրելու այժմ տեղի անտեղի կրկնվող առարկությունները, թե Ղարաբաղը առանց Բաքվի ու Կուրի հովտի անկարող է ապրել:

Ղարաբաղը կազմում է Չայաստանի հյուսիսարևելյան ծայրագավառը: Հայությունը այստեղից չէ խուժել դեպի հայրենիքի կենտրոնը, այլ կենտրոնից է անցել դեպի այս գավառը, ձգտելով նրա վրայով անցնել Կուրի հովիտը և ամուր ցատել այդ բարեբեր երկրում: Մեր ազգային տարերքը այն-

Նախ ազգաբնակչական կազմը: Հայաստանը տեղ չի կանգնում ողջ Ղարաբաղին մինչև Կուրը: Նա իրաժարվել է պատմական իրավունքից և իր պահանջներին հիմք ընդունել ազգագրական ներկա կազմը, որ միաժամանակ զուգահեռում է երկրի տեղագրական վիճակին: Հայաստանը դատում է այսպես - Ղարաբաղի լեռնաստանը ինձ, տափաստանը՝ Ազերբայջանին: Ահա այդ լեռնաստանում 1917 թ. տվյալներով ապրում էին - հայեր՝ 150,000 (70 տոկոս), մուսուլմաններ՝ 58,000 (27 տոկոս), մնացած ազգեր՝ 5,000 (3 տոկոս): Այժմ ազգությունների թվական հարաբերությունը միանգամայն փոխված է: Ուրիշ ազգերից ռուսները հեռացել են Ռուսաստան: Ապա լեռնային Ղարաբաղի որոշ գյուղերից հեռացել են նաև թուրքերը: Դրա դիմաց լեռներն են ապաստանել տափաստանում եղած հայ գյուղերի բնակիչները (Ջիվանջիրի գավառ): Այսպիսով հայկական Ղարաբաղում (Ջրաբերո, Խաչեն, Վարանդա, Դիզակ) հայ տարրը ավելի է ամրացել թվով: Իսկ եթե սրան ավելացնենք նաև այն, որ հին Ղարաբաղի անբաժան մասը կազմող Գյուլստանը վերջին տարիների անցուդարձի մեջ վերականգնեց իր կապը նախկին միավորի հետ և ընթացավ հայկական քաղաքականության հունով, պատկերը ավելի կատարյալ կլինի:

Ղարաբաղը Ձանգեզուրի գավառի շարունակությունն է իր տեղադրությամբ և տնտեսակերպով: Ազերբայջանը չի գատում նրանց իր պահանջների մեջ: Նույնն է անում և Հայաստանը: Այժմ, երբ մենք անցնում ենք անմիջապես տնտեսական գործոնին, չպիտի գատենք Ղարաբաղը Ձանգեզուրից, այլ պիտի խոսենք նրանց մասին, իբրև մի տնտեսական ամբողջության:

Գյուլատնտեսական ասպարեզում տարբերությունը խիստ շեշտված է Ղարաբաղի երկու մասերում: Լեռնաստանը մշակում է բացառապես հացահատիկներ: Տափաստանը նաև բրինձ, բամբակ և մատուտակ: Լեռնաստանը մեղվաբուծության վայր է: Տափաստանը խանձվում է ամառվա սկզբին և կեր չի կարող մատակարարել մեղուներին: Այգեգործության մեջ նույն տարբերությունը գոյություն ունի շնորհիվ կլիմայական պայմանների ու ժողովուրդների կրոնի: Հայը մշակում է խաղող և թուֆ, արդյունաբերում գինի և օղի: Թուրքը ըստ մեծ մասին հետամուտ է ծառապտուղների մշակության: Մեծ եռանդով անձնատուր է լինում պարուիզպանության, մշակելով ընդարձակ բուսածաններ: Անասնապահությունը երկու մասերում չի նմանվում իրար, թեև ընդհանրապես նա հայի ու թուրքի տնտեսությունը լրացնող մի ճյուղ է և անկախ գործոնի բնույթ չի կրում: Հայը նստակյաց է: Նրա խաշնարածությունը ամփոփված է իր գյուղի սահմաններում կամ մերձավոր արտատեղերում: Թուրքը վաչկատուն է և թափառական խաշնարած: Իր տնտեսության այդ ճյուղով նա վրդովում է երկրի հանգիստը և աղետների պատճառ դառնում հարևանների համար: Ղարաբաղի լեռնաստանը ընդարձակ անտառներ ունի, որ մղում է հային զբաղվելու անտառային արդյունաբերությամբ: Ծաղկում է արհեստը, շուկա են հանվում տնային և գյուղատնտեսության վերաբերյալ իրեր: Տափաստանը անտառներ չունի, և թուրքը միանգամայն բոքիկ է արհեստների մեջ: Լեռնաստանը ունի սպիտակ ածուխ (լեռնային գետեր ու վտակներ), որը պիտի զարկ տա երկրի գործարանային արդյունաբերության, մանավանդ, եթե նկատի առնենք, որ նրա զոռը պարունակում է տարբեր հանքեր: Տափաստանում ջրի ուժի առանձին օգտագործում չի կարող լինել: Դաշտերի ոռոգումը ցամաքեցնում է գետերը: Երկիրն էլ մինչև օրս չի հայտնաբերել որևէ հանքի հետք:

Ջրային ուժը, այգեգործությունը և հանքերը այժմ իսկ պատվանդան են դարձել, որ Ղարաբաղը ունենա կապիտալիստական ձև ստացած արդյունաբերության որոշ ճյուղեր: Հիշենք ջրաղացաբարների մշակությունը (Գանձասար), որ նախնի ձևերով ու գործիքներով իսկ ընդունել է ընդարձակ չափեր: Օղեգործությունը (Խաչեն, Վարանդա) խոշոր դեր է խաղում երկրի տնտեսության մեջ: Ղարաբաղը յուրաքանչյուր տարի արտահանում է խոշոր քանակի սպիրտ և օղի: Բայց ինչ որ առանձնապես աչքի է ընկնում լեռնային Ղարաբաղում - դա կատարելապես կապիտալիստական զարգացում ստացած մետաքսագործությունն ու պղնձագործությունն է:

Մետաքսագործության ռաիվիրան Ղարաբաղում հանդիսացել է մի թյուրքահայ վարպետ (բրուսացի), որ եղել է միաժամանակ խանքենո գյուղի տիրացուն: Նա ասպարեզ է եկել 1856 թ.: 1912 թ. տվյալներով հայկական Ղարաբաղը ունեցել է 40 մետաքսագործարան 1514 չարխով և 2735 բանվորով: Գործարանները ըստ զավառների ստորաբաժանվել են - Շուշիում և գավառում՝ 32, Ջիվանջիրում՝ 1, Ձանգեզուրում՝ 1, Կարեագինում (Ջիբրայիլ)՝ 6: Գործարանատերերը եղել են բացառապես հայեր: 40 գործարանը միասին մշակել են 86,000 փուֆ թաց կամ 28,275 փուֆ չոր բոժոժ: Ստացված թելը արտահանվել է Մոսկվա և Մարսել:

Պղնձահանքեր կան Ղարաբաղի բոլոր մասերում: Բայց նրանք մշակվում են Ձանգեզուրում: Լեռնարդյունաբերության այդ ճյուղի ռաիվիրան հանդիսացել է հույն Կուլդուրովը, որը 1850 թ. հիմնել է առաջին գործարանը: Ղաթարի շրջանում հանքատեղիները բռնում են 248 դեսյատին տարածություն: Հանքատեղերը հայեր են, հույներ ու ֆրանսիացիներ: Թուրքեր չկան: Պղնձագործարանները միասին արտադրել են 1900 թ. 50,000 փուֆ մաքուր պղինձ, իսկ 1914 թ. -85,000 փուֆ:

Իր այս տնտեսությամբ և տնտեսական զարգացման հեռանկարով հայկական Ղարաբաղը նման չէ թուրքականին, մանավանդ ոչ մի կախում չունի վերջինից: Կախումը նրա մեջ է գտնվում, որ երկաթուղին անցնում է թուրքական մասով, և այդ մասը կտրելով պիտի հասնել Կասպից **➤7**

ԴԱՎԻԹ ԱՆԱՆՈՒՆ

(ԾՆՆԴՅԱՆ 140-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ)

Դավիթ Անանունը՝ Դավիթ Օհանի (Յովհաննեսի) Տեր-Դանիելյանը (1879–1943), XX դարի առաջին քառորդի հայ հասարակական-քաղաքական կյանքի, մշակույթի երևելիներից է: Ծնվել է Լեռնային Ղարաբաղի Մեծ շեն գյուղում (այժմ՝ Մարտակերտի շրջան): Վարել է թափառական դերվիշի կյանք՝ չունենալով տուն, ընտանիք և սեփականություն: Ապրել է Բաքվում, Թիֆլիսում, Յուսիսային Կովկասի քաղաքներում, Էջմիածնում, Երևանում: Պատանի հասակում հարել է հնչակյան կուսակցությանը, ապա՝ դաշնակցությանը, 1905 թ. խզում է կապերը վերջինիս հետ և մտնում Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպության (ՍՂԲՀ) մեջ, դառնում նրա ղեկավարներից մեկն ու գաղափարախոսը: Աշխատակցել է հայ մամուլին, հիմնադրել մի շարք պաբերականներ, թողել ստեղծագործական հարուստ ժառանգություն:

Իբրև «պրոլետարական հեղափոխության և խորհրդային իշխանության կատաղի թշնամի»՝ Դ. Անանունը 1927 թ. ձերբակալվում է, ուղարկվում համակենտրոնացման ճամբար, որից հետո բնակվում է Ուֆայում, Աստրախանում: Արդարացվում է 1989 թ.:

Իր կենսագործունեության ողջ ընթացքում, հատկապես 1918–1920 թթ., Լեռնային Ղարաբաղում տիրող իրավիճակն անչափ մտահոգել է Դ. Անանունին. քանիցս այցելել է երկրամաս, ապա իր տպավորությունները հողվածաշարերի միջոցով հաղորդել հայ հանրությանը: Երբ 1920 թ. ապրիլին Ադրբեջանում հաստատվում են խորհրդային կարգեր, Ղարաբաղի տագնապալի իրավիճակը խորապես անհանգստացնում է Անանունին: Երևանում նա ընտրվում է Ղարաբաղի հայրենակցական միության նախագահ: Հուլիսին դիմում է համաքաղաքական վարչապետ Հ. Օհանջանյանին՝ Հայաստանում աշխատող մի խումբ ղարաբաղցի գործիչներին, այդ թվում իրեն՝ հատուկ հանձնարարությամբ Ղարաբաղ ուղարկելու համար: Օգոստոսի սկզբին նա կրկին դիմում է վարչապետին՝ նրան ուղարկելով «Ղարաբաղ»՝ վերնագրով հողվածի շարվածքը, որը լույս էր տեսնելու սեպտեմբերի 15-ին՝ «Հայաստանի կոոպերացիա» ամսագրի 17-րդ համարում: Հողվածում փաստական առատ նյութով շարադրելով Ղարաբաղի տնտեսական վիճակը, նշելով, որ Ադրբեջանի հետ կապը ունի գուտ սուբյեկտիվ բնույթ, քանի որ պատճառը Հայաստանի հետ հաղորդակցական ճանապարհների բացակայությունն է, հեղինակն արձանագրում է. բավական է «Հայաստանը իր տիրապետությունը տարածե Թարթառի ավազանի վրա (հին հայկական Ծար գավառ), խճուղի անցկացնի Բասար-Գեչարից Գանձասար-Խաչեն մի կողմից, Բասար-Գեչար-Հաբերք-Մարտակերտ մյուս և այն ժամանակ կտեսնենք, որ կարճ ժամանակում Ղարաբաղը հազար կապերով կծուլվի մայր երկրի հետ և միանգամայն երես կդարձնի Եվրասիայից ու հաղորդակցության մյուս հանգույցներից»:

Գրության վերջում էլ ավելացնում է. «Ես հույսով եմ, որ Ղարաբաղի հարցում զիջողություն չի կարող լինել: Ուրախ կլինեմ, եթե իմ հողվածը այս ուղղությամբ ավելի ամրացնի հայ գործիչներին իրենց համոզմունքի մեջ» [Ա. Վիրաբյան. Կյանք և ողբերգություն, «Հայաստան» (Երևան), 20. VI. 1991]:

Դ. Անանունի՝ շուրջ 100 տարի առաջ գրած «Ղարաբաղ»՝ վերնագրով հողվածը, կարծում ենք, անչափ խորհրդանշական իմաստ ունի աշխարհաքաղաքական մեր խառնակ օրերում, ուստի այն ներկայացնում ենք ընթերցողների ուշադրությանը:

Անուշավան ԶԱՔԱՐՅԱՆ

«Պատմաբանասիրական հանդես»-ի գլխավոր խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր

քան ուժեղ չեղավ, որ կարողանայինք նվաճել և ընդմիջտ ամրացնել Հայաստանի ոտքին Ղարաբաղի տափաստանը, սակայն այնքան էլ թույլ չեղավ, որ օտար նվաճողը արհամարհեր մեր իրավունքը այդ երկրամասի նկատմամբ: 11-րդ դարի արաբ աշխարհագիր Իբն ալ Ֆակիհը հիշում է, օրինակ, որ պարսկական Ազերբայջանը տարածվում է մինչև Բերդաա (այսինքն մինչև արդի Բարդա կայարանը Եվախ-Շուշու խճուղու վրա), իսկ Բերդաաից դեմը սկսվում է Սիսաջանը, որ արդեն մեր Սյունիք-Սիսականն է: Ղարաբաղի տափաստանը միշտ բախման վայր դարձավ հայ ու թուրք նվաճող ուժերի միջև. Լեռնցի հայր՝ անկարող լինելով տիրել ու պահպանել տափաստանը, ձգնում էր հալածել թուրքին գոնե Ղարաբաղի լեռնաստանից՝ և պետք է խոստովանել, որ նրա ջանքերը ապարդյուն չեն անցել դարերի ընթացքում: 18-րդ դարի հիսնական թվականներին թուրքերին հաջողվեց բուն ղեկ Ղարաբաղի սրտում և գրավել Շուշին, բայց նույնիսկ Շուշվա բռնակալ թուրք խաները չէին կորցրել այն զգացումը, որ իրանք Ղարաբաղին տիրել են նվաճողի իրավունքով և իրանք մեռելները փողարկում ու թաղում էին Բարդայում: Հայի ու թուրքի կռիվը Ղարաբաղում շարունակվեց դարեր և վերածվեց լեռների ու դաշտի կռվի, համապատասխան ինքնամփոփ տնտեսությամբ: Ղարաբաղի երկու մասերի առանձին տնտեսական ինքնամփոփությունը, որ ստեղծվել էր մահմեդական տիրապետության օրով, շարունակվեց և ռուսների ժամանակ: Ռուսների մի դարյան տիրապետությունը այդ երկրում չստեղծեց այնպիսի իրավակարգ ու ապահովություն, որ հայն ու թուրքը տնտեսապես մակարդվեին իրար հետ, բնակություն հաստատեին միևնույն վայրերում և սեփականության խառնշտոր վիճակի դիմեին: Լեռնցի հայերի ավելցուկը գնաց նստելու ոչ թե Ղարաբաղի տափաստանի ընդարձակ ու ազատ դաշտերում, այլ հեռավոր Բաքվում կամ Անդրկասպյան երկրում: Իսկ տափաստանի թուրքը լեռնային Ղարաբաղի հետ կապ պահպանեց իբրև անանապահ ու վաչկատուն: Այն թուրքերը, ավելի ճիշտ այն քրդերը, որ մտել էին լեռնային Ղարաբաղում, այդ երկիրը մտան ոչ թե Ազերբայջանի տափաստանից, այլ Հայաստանի կենտրոնից. Սևանա լճի ափով (Թարթառի ու Աքարա գետերի ակունքները):

Չենք կարող մոռացության տալ, որ իրոք Լեռնցի հայը, նրա առևտրական ու արհեստավորը, ձգտում էին վատասկի ասպարեզ գրավել Թարթառում, Աղդամում, Բարդայում ու Եվլախում: Սակայն այդ ձգտումը արտահայտվում էր անապահով պայմաններում և թրջական անհամբերող մթնոլորտում, ուստի ռուսական մի դարյան տիրապետությունը չկարողացավ ոչնչացնել հային ու թուրքին բաժանող տնտեսական խրամատը: Ավելին: Այդ խրամատը ավելի խորացավ 1905-1906 թթ. թուրք-հայկական ընդհարումների պատճառով, երբ նույնիսկ հատուկ լեռնային ծանապարհ կառուցվեց Գանձակից Շուշի, ավելի լայնացավ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում Ազերբայջանի ցույց տված թյուրքասիրության շնորհիվ:

Ռուսական վարչությունը Ղարաբաղում աշխարհագրական գործոնին զոհ բերավ շատ բան: Մերձ-Կասպյան երկիրը շնորհիվ Կասպից ծովի ու Վոլգայի ավելի սերտ երկապված Ռուսաստանի հետ: Ղարաբաղն էլ վարչական հաստատություններով ու ճանապարհներով մոտեցվեց Մերձ-Կասպյան երկրին: Նահանգական կենտրոն ճանաչվեց Գանձակը (1868 թ.), որ նախորդ դարի երկրորդ կիսում իր բնակչության թվով ու մյուս քաղաքային հարմարություններով շատ էր հետամնաց Շուշուց: Այս կարծի գավառական կենտրոններ հռչակվեցին Թարթառն (Ջիվանջիրի համար) ու Ջիբրայիլը (համանուն գավառի համար): Ապա երկաթուղին անցավ Կուրի աջ ափով և սա ինքը հավաքող մի գործոն դարձավ, որ նսեմացնում էր Լեռնային Ղարաբաղը: Եվ, այնուամենայնիվ, չնայած այս պայմաններին Ղարաբաղի երկու մասերը — Լեռնաստանն ու տափաստանը — շարունակեցին մնալ կղզիացած վիճակում: Ոչ ժողովուրդները խառնվեցին իրար հետ, ոչ նրանց տնտեսությունը ընկավ կախման մեջ: Տնտեսական ինքնամփոփությունը, որ հիմք էր առել մահմեդական տիրապետության և հայկական դիմադրության օրով - շարունակեց պահպանել իր անխախտությունը: Ահա փաստերը:

ԴԱՍԱԿԱՆՆԵՐԸ ԳՐՈՒՆԵՑԻՆ ՊՐԱՀԱՆ. ՊԱՊՅԱՆՆԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ՄԱՆՍՈՒՐՅԱՆ, ԱՐԱՄՄԱՆՅԱՆՆԻՑ ՄԻՆՉԵՎ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

Դասական երաժշտության հայ ներկայացուցիչների մասնակցությունը Զեփայուն երբեք չէր եղել: Ոչ միայն չեխահայ համայնքի, այլև Զեփայի երաժշտասեր հասարակության համար աննկարագրելի հաճույք էր լսել ու տեսնել հայ մշակույթի այնպիսի երևելի դեմքերի, ինչպիսիք էին աշխարհահռչակ օպերային երգչուհի, սոպրանո Զասմիկ Պապյանը, մեր ժամանակների հայ կոմպոզիտորական դպրոցի լավագույն ներկայացուցիչ, հանրաճանաչ սիրված կոմպոզիտոր Տիգրան Մանուկյանը, տաղանդավոր դաշնակահարներ Նարե Արղամանյանը Վիեննայից և Վարդան Մամիկոնյանը Գերմանիայից, Զայաստանի «Նաղաշ» անսամբլը և պետական սիմֆոնիկ նվագախումբը՝ Սերգեյ Սմբատյանի ղեխավորությամբ:

Ըստ ելույթի վերջին երկու ամիսը կարելի է համարել հայկական մշակութային գործիչների գրոհ՝ Կոմիտասով, Բախով, Մանուկյանով, Շոպենով ու հաջատրյանով և համաշխարհային ու հայկական այլ կոմպոզիտորների գործերով:

Մեկնարկը դեկտեմբերին տվեցին Զասմիկ Պապյանն ու Նարե Արղամանյանը՝ Պրահայի կոնսերվատորիայի մեծ դահլիճում Կոմիտասի 150 ամյակին նվիրված ամենոռնամալի համերգով, որը դեռ երկար կհիշվի ներկաների հիշողությանը: Զայաստանի դեսպանության հրավերով այստեղ էին եկել ոչ միայն հայ համայնքի ու չեխ մշակութային հասարակության ներկայացուցիչներ, այլև օտարերկրյա դիվանագետներ ու քաղաքական գործիչներ, որոնք համերգից հետո հրավիրված ընդունելությանը կիսում էին իրենց հիացական տպավորությունները:

Նույնը կարելի է ասել Ռուդոլֆինումի

մեծ դահլիճում Զայաստանի պետական սիմֆոնիկ նվագախմբի (գլխավոր դիրիժոր և գեղդեկ՝ Սերգեյ Սմբատյան) և աշխարհահռչակ ջութակահար Մաքսիմ Վենգերովի փայլուն ելույթի մասին: Վենգերովը հայտնի է բոլորից իբրև վիրտուոզ ջութակահար, բայց որ հայաստանյան նվագախումբը ցույց տվեց կատարյալ վարպետություն, միջազգային մակարդակի ելույթ, դա խստապահանջ հանդիսականների համար հաճելի բացահայտում էր և 15-ամյա նվագախմբի համար լավագույն զնախադասումը:

Այս ելույթին նախորդել էր դաշնակահար Նարե Արղամանյանի հիասքանչ մենահամերգը՝ Պրահայի հայկական Սուրբ Զոգի եկեղեցում՝ հունվարյան ցուրտ, բայց լեցուն դահլիճում, որը դարձավ Կոմիտասին ու Արամ խաչատրյանին նվիրված հրաշալի նվեր:

Այնուհետև Մանուկյանի երաժշտությունը հնչեց Զեփայի երկրորդ քաղաքում՝ Բռնոյի ֆիլհարմոնիայի մեծ դահլիճում: Երկու օր շարունակ «Բախ և Ման-

սուրյան» վերտառությամբ համերգին Բռնոյի ֆիլհարմոնիկը, Բարոկկո երգչախումբը, հրավիրյալ երգիչները Գերմանիայից և Իռլանդիայից, ինչպես նաև դիրիժոր Ալեքսանդր Լիբլայտը ունկնդիրներին մատուցեցին Մանուկյանի «Ռեքվիեմի» հիմնական տպավորիչ կատարում: Մասնորոշ Մանուկյանը, որ ներկա էր այդ համերգներին և հանդիպումներ ունեցավ նաև հանդիսականների հետ, խորապես զգացված էր մասն ընդունելությունից:

Հաջորդ հիացմունքի առիթը չեխ երաժշտասեր հանդիսատեսին մատուցեց հայաստանյան «Նաղաշ» անսամբլը՝ Ջոն Զոդյանի ղեկավարությամբ: Հայտնի է, որ այս անսամբլը ստեղծվել է հատուկ Մկրտիչ Նաղաշի ստեղծագործությունները ներկայացնելու համար, և երաժշտության հեղինակն էլ երգահան Զոդյանն է: Անցած օգոստոսին անսամբլն արդեն ելույթ էր ունեցել չեխական Կրուկովի միջազգային երաժշտական փառատոնում՝ Հարավչեխական նվագախմբի լա-

րայինների խմբի հետ և խորը տպավորություն էր թողել հանդիսականների վրա: Այս անգամ անսամբլի ներկայացրած երգացանկը և երաժիշտների կատարողական բարձր արվեստը հիացրեցին նաև Պրահայի երաժշտասերներին:

Մեկամյա երաժշտական «մարաթոնի» ավարտն ազդարարեց գերմանաբնակ հանրաճանաչ դաշնակահար Վարդան Մամիկոնյանը, որը Ռուդոլֆինումի մեծ դահլիճի հանդիսականներին ստիպեց հոտընկալս ծափահարել և ծրագրված Բախից, Ռավելից ու Շոպենից զատ կատարեց նաև խաչատրյան ու Բաբաջանյան:

Ընդհանրապես միջազգային բեմերում հանդես եկող մեր երաժիշտները, անկախ իրենց համերգային ծրագրերից, լավագույն ընտրությունն են կատարում, երբ «քիսերի» ժամանակ նվագում են հայ կոմպոզիտորների գործեր: Դա նաև հայկական երաժշտության հանրայնացման ամենաազդեցիկ ճանապարհն է: Մինչև հիմա այդպես է արել նաև մեր վիրտուոզ ջութակահար Սերգեյ խաչատրյանը, որ մշտապես համերգային ծրագրի ավարտին նվագում է Կոմիտաս: Ավելացնենք, որ Սերգեյը 2019-2020 համերգաշրջանում ընտրվել է ամենահայտնի չեխական նվագախմբերից մեկի՝ Զեփայի ռադիոյի սիմֆոնիկ նվագախմբի տարվա գլխավոր երաժիշտը, և 2019-ի սեպտեմբերյան համերգից զատ, Սերգեյը ևս երկու համերգով հանդես կգա 2020-ի ապրիլի սկզբին՝ Բրանսի ջութակի կոնցերտի կատարմամբ:

Առաջիկա ամիսներին ծրագրված են հայ այլ հայտնի երաժիշտների ելույթներ, բայց դրանց մասին հաջորդիվ:

ԴԱՎԻԹ ԱՆԱՆՈՒՆ

➤ ու Սև ծովը տանող հարմարագույն ուղիին: Եթե խոսք կարող է լինել տնտեսական կախման մասին, ապա այս դեպքում թուրքական տափաստանն է, որ շահագրգռված է հայկական լեռնաստանով և առանձնապես նրա ամառային արոտատեղիներով:

Ասացինք, որ թուրքը դեռ մասամբ վաչկատուն և թափառական խաշնարած է: Ահա այդ խաշնարածը միշտ կեր է փնտրում իր հոտերի համար և ամառը ձգելով խանձված տափաստանը՝ չվում է դեպի հայկական լեռները:

Ղարաբաղում ամառային արոտատեղիները բռնում են 307,125 դես. տարածություն, որից հարմար օգտվելու համար 246,515 դես., անհարմար - 60,610 դ.: Արոտատեղիների օգտագործումը կատարվում է համաձայն 1884 թ. հունիսի 29-ի օրենքի, ըստ որում խաշնարածության հատկացրած այդ վայրերը չեն կազմում որևէ անձի կամ համայնքի սեփականություն, այլ հանդիսանում են պետական հողային ֆոնդ, որ կապալով տրվում է անասնապահներին: Արոտատեղիներից 1899 թ. օգտվելիս են եղել 26038 ծուխ, ըստ որում թուրք՝ 18919, քուրդ՝ 3510, հայ՝ 3408, թաթ՝ 201: Առանց երկբայելու կարելի է ասել, որ այժմ սարեր բարձրացող խաշնարածների թիվը պետք է անհամեմատ պակաս լինի, որովհետև թափառական անասնապահությունը՝ իբրև հետամնաց տնտեսական ճյուղ՝ կորցնում է իր գրավչությունը և նպատակահարմարությունը: Հայերն ու քրդերը ապրում են լեռնաստանում, և արոտատեղիները հանդիսանում են հաճախ նրանց հողաբաժինների շարունակությունը: Այնինչ թուրքերը սար են բարձրանում կտրելով հարյուրավոր վերստեր: Այսպես՝ արոտատեղիների հեռավորությունը հայ գյուղերից հետևյալն է - Բռնակոթից՝ 5 վերստ, Ախլաթյանից՝ 3, Դուլուսից՝ 13 վ., Շանաթաղից՝ 4 վերստ, Կավարտից, Առաջածորից, Ախտախանայից՝ 6-8 վ.: Թուրքը Բաբվի մահանգի Ջևաթի գավառից Ջանգեզուրի արոտատեղիները հասնելու համար Թեքլիա II և Ամիրալար գյուղերից կտրում է 205-235 վերստ, Թեքլիա I - 205 վ., Հալաջից՝ 210-240 վ., Մուղանլուից՝ 240-265 վ., Հաջի-Քերիմբեկլուից՝ 290 վ. և այլն:

Այս տարածությունը կտրելով թուրք խաշնարածը ճանապարհին ոտնատակ է տալիս հայ գյուղերի ցանքերն ու մարգագետինները, ջարդում ծառատունկերը, իր խաշնին խառնում հայի շիլ ընկած անասունը և այլն: Իսկ սրան հետևում է կռիվ, ընդհարում, սպանություն և թշնամություն: Կարելի է ասել, թե թուրք ժողովրդի բարբերի կոպտությունը, նրա մեջ արմատացած գողությունն ու ավազակությունն

արդյունք է թափառական խաշնարածության: Անշարժ սեփականությունը և նստակեցությունը այնպիսի վարք ու բարք են հաղորդում մարդուն, որ չի կարող պատվաստել թափառաշրջիկությունը, արկածախնդրությունը սարերում ու ձորերում: Թուրք խաշնարածը իր զբաղմունքի գոհն է, թեև շնորհիվ մտավորի սակավապետության այդ չի զգում: Իսկ նրա առաջնորդները Ազերբայջանի գոյության համոզված պաշտպանները կամենում են իրանց ժողովրդի հետամնացությունը զենք ծառայեցնել հարևան Զայաստանի դեմ ու մշտաբորբոք պահել ազգային կրիվը: Եվ դա այն ժամանակ, երբ Ազերբայջանի տափաստանները ոռոգման, ճանապարհների կառուցման և ճահիճների չորացման հետևանքով կարող են հեշտ ու առատ ապրուստ հայթայթել իրենց բնակիչներին: Այդ շինարար ուղիով չի զարգանում ազերբայջանցիների քաղաքական մտածողությունը, այլ թշնամության ու ներհակության:

Ամառային արոտատեղիները ժամանակավոր դեր են կատարում թուրք ժողովրդի տնտեսության մեջ: Նա վերջիվերջո պիտի սպառի իր սոցիալական կյանքի այդ նախնական ձևը և նստակյաց դառնալով՝ ձեռնամուխ լինի ավելի բարձր տնտեսակերպի ու գոյության պայմանների: Այնինչ ամառային արոտատեղիները անհրաժեշտ են հայ շինականին մախ հագեցնելու նրա հողի ծարավը, ապա զարկ տալու ծայր առնող ալպիական տնտեսության: Ղարաբաղն ու Ջանգեզուրը անցնելով Հայաստանին չի վտանգավորում թուրք անասնապահների շահը: Հատուկ պայմանագրով նրանք կարող կլինեն շարունակել սարագնացությունը, մինչև որ հետզհետե կվերանա այդ սովորությունը:

Բոլոր տվյալները ցույց են տալիս, որ հայկական Ղարաբաղը իր տնտեսական ինքնամոփոխությունը պահպանել է միշտ թե պարսկական և թե ռուսական տիրապետության ժամանակ: Քաղաքական և վարչական վիճակն է ստիպել նրան հակվել դեպի այս կամ այն կենտրոնն ու ուղին: Պարսկական տիրապետության ժամանակ Թավրիզն էր դեր խաղում, որ Շուշվա առևտրի մեջ պահպանեց իր ազդեցությունը մինչև 19-րդ դարի յոթանասնական թվականները, երբ հասարակ ուղիների տիրապետությունն էր և Խուդափերի-նի կամրջով (Արաքսի վրա, Ջիբրալիլի գավառում) բանուկ գիծ կար Շուշվա ու Թավրիզի միջև: Ապա դրությունը փոխվեց, երբ կառուցվեց Թիֆլիս-Բաքու երկաթուղին ու Եվլախ-Շուշի խճուղով Ղարաբաղը կապվեց նոր կենտրոնների հետ: Թող Հայաստանը իր տիրապետությունը տարածե Թարթառի ավազանի վրա (հին հայկական Ծար գավառ), խճուղի անցկացնի Բասար-Գեջարից Գանձասար-Խաչեն մի կողմից, Բասար-Գեջար-Հաթեր-Մարտակերտ մյուս և այն ժամանակ կտեսնեք, որ կարճ ժամանակում Ղարաբաղը

հազար կապերով կծուկվի մայր երկրի հետ և միանգամայն երես կդարձնի Եվլախից ու հաղորդակցության մյուս հանգույցներից:

Ազերբայջանի առևտրաարդյունաբերական կենտրոնները ոչ մի գրավչություն չեն կարող ունենալ Ղարաբաղի հայության համար, եթե այդ երկրում պիտի տիրե պարզ կամ կոմունիստ դարձած թուրքը կամ թե կոմունիստ ռուսը: Հային Բաքու և Անդրկասպյան երկիր էր մղում նյութական բարիքներ ժողովելու անհագ տենչը: Թուրքը բոլոր պայմաններում դեմ պիտի լինի այդ տենչին: Կոմունիստ ռուսը արդեն այդ տենչի ուխտյալ հակառակորդն է: Այս հանգամանքը պիտի ստիպե Ղարաբաղցուն «տուն» դառնալ: Մեր ունեցած տեղեկությունները վկայում են այդ դարձը: Ամփոփվել Ղարաբաղում և ելք որոնել դեպի լույս աշխարհ՝ նշանակում է տոգորվել հայրենաբաղձությանը հօգուտ Հայաստանի: Մենք գուշակում ենք այդ վիճակը: Պայքարին է վերապահված լուծելու հարցը և հանելու Ղարաբաղի հայությունը ռուս-ադերբայջանյան բաբելոնյան գերությունից: Այդ պայքարի համար Հայաստանը միշտ պատրաստ պիտի լինի:

Ռուսաստանը այսօր իսկ «Եվրոպա» չէ Ազերբայջանի համար: Մենք ակնհայտ էինք, թե ինչպես Մուսաֆաթական նրա կառավարությունը աչք էր տնկել Բաթումի վրա: Որքան Ռուսաստանը մերկանա իր եվրոպական զգեստներից և խոնարհիվ Արևելքի առաջ, այնքան հայկական Ղարաբաղը պիտի զգա իսկական Եվրոպայի կարոտը: Այդ կարոտը հնարավոր է հագեցնել Հայաստանի վրայով, բայց երբեք Ազերբայջանի: Եվ Ղարաբաղի համար Եվրոպան բացվում է Թարթառի հովտով, այն ճանապարհով, որով ուրարտացիները Հայաստանից իջել են Կուրի հովիտը: Այդ ճանապարհի բացումը Հայաստանի սեպուհի պարտքն է, ճանապարհ, որ Ղարաբաղից հային կկանգնեցնի Սևանա լճի ափին: Մնացածը կհարթե Ղարաբաղցու ձեռներեցությունը և տոկունությունը: Այս փոփոխությունը կկատարվի երկու-քուկ, բայց հեռանկարները պիտի մոռացնել տան ամեն տառապանք:

Ղարաբաղը ամբողջական Հայաստանից դուրս՝ դա խոց է, որ նախ և առաջ գերեզման պիտի իջեցնե անկախ Ազերբայջանի գաղափարը: Բայց միաժամանակ նա պիտի թունավորե և Հայաստանի անդրությունը: Եթե Ազերբայջանում խելքը գլխին քաղաքագետներ լինեին՝ նրանք ամենից առաջ պիտի հրաժարվեին Ղարաբաղից: Եթե Հայաստանում հայրենիքի հավաքման համոզված գործիչներ կան՝ նրանք օրնիբուն պիտի խորհեն Ղարաբաղի մասին:

Ղարաբաղը Հայաստանին!

Ռոբերտ Հովսեփի ԱՎԱԳՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային ակադեմիայի նախագահությունը խոր վշտով հայտնում է, որ 2020 թ. հունվարի 24-ին 88 տարեկան հասակում կյանքից հեռացել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Ռոբերտ Հովսեփի Ավագյանը:

Ռոբերտ Ավագյանը 1971 թվականից եղել է ԵՖԻ քվադրանտերանգ և բևեռացած ֆոտոնների լաբորատորիայի վարիչ, 2007 թվականից՝ գլխավոր գիտաշխատող: 1991-1999 թվականներին Գերմանիայում եղել է Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտի խմբի ղեկավար: 1999 թվականից Եվրոպական ֆիզիկոսների ընկերության խորհրդի անդամն էր, Լոնդոնի ֆիզիկայի ինստիտուտի արտոնյալ ֆիզիկոս: 1989-2007 թվականներին եղել է հայկական ֆիզիկոսների ընկերության նախագահ:

Ակադեմիկոս Ավագյանի գիտական հետազոտությունները վերաբերում են փորձարարական ֆիզիկային, տարրական մասնիկների ֆիզիկային, միջուկային ֆիզիկային, բարձր էներգիայի ֆիզիկային, սպինային ֆիզիկային, ճառագայթումների ֆիզիկային, բևեռացված ֆոտոնային փնջերին:

Ռոբերտ Ավագյանը ուսումնասիրել է էլեկտրոնների բևեռացումը՝ կապված թույլ փոխազդեցություններում տարածական զույգության խախտման հետ: 1970 թվականին Երևանի էլեկտրոնային օղակաձև արագացուցիչում Ռոբերտ Ավագյանի ղեկավարությամբ ստեղծվել է քվանտների քվադրանտերանգ բևեռացած փունջ: Ատանֆորդի էլեկտրոնային արագացուցիչում (ԱՄՆ) 1979 թվականին առաջինն է դիտել բարձր էներգիայի կապուղավորված պոզիտրոնների ճառագայթումը: Ուսումնասիրել է տարբեր բյուրեղներում բարձր էներգիայի էլեկտրոնների կապուղավորման ժամանակ առաջացող ճառագայթումը՝ օգտագործելով իր ստեղծած յուրահատուկ անկյունային հարաչափերով էլեկտրոնային փնջեր:

2003 թ.-ին Ռոբերտ Ավագյանը պարգևատրվել է «Անանիա Շիրակացի» մեդալով:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ

Այլ քիչ, ինֆարկտ չիք

Կալիֆոռնիայի համալսարանի գիտնականների կատարած հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ եթե ԱՄՆ-ում աղի օգտագործման միջին օրական ծավալը կրճատվի ընդամենը 3 գրամով, ապա հնարավոր կլինի կանխել մինչև 66 հազար ինսուլտ, 90 հազար ինֆարկտ և 92 հազար մահ՝ առողջապահության ծախսերից խնայելով տարեկան 24 մլրդ դոլար: Ներկայումս ԱՄՆ-ում տղամարդիկ օրական, միջին հաշվով, օգտագործում են 10,4, իսկ կանայք՝ 7,3 գ աղ, ընդ որում՝ այդ ցուցանիշը գնալով մեծանում է: Մինչդեռ, եթե աղի ամենօրյա օգտագործման չափը կրճատվի մոլային 1 գրամով, ապա երկրի մասշտաբով դա կօգնի կանխել 11 հազարից մինչև 23 հազար ինսուլտ, 18-35 հազար ինֆարկտ և 15-32 հազար վաղաժամ մահվան դեպքեր:

Բժիշկ Քրիստեն Բաբինս-Դոմինգոն կարծում է, որ անհրաժեշտ է ՋԼՄ-ների միջոցով միջոցառումներ ձեռնարկել աղի օգտագործումը նվազեցնելու ուղղությամբ: Նրա հաշվարկներով յուրաքանչյուր ամերիկացու կողմից օրական 3 գրամով ավելի քիչ աղ օգտագործելը մոլային կբարելավի ազգի առողջական վիճակը, որքան եթե ծխողների 50%-ը մեկընդմիջտ հրաժարվի կործանարար այդ սովորյալից: Աղի չարաշահումը հանգեցնում է գիրացման, սրտանոթային հիվանդությունների, արյան բարձր ճնշման և այլ հիվանդությունների:

Ամերիկյան կառավարությունն արդեն ձեռնամուխ է եղել համապատասխան ծրագրի մշակմանը: Բժիշկները համոզված են, որ սննդի մեջ աղի օգտագործման կրճատման ազգային ծրագիրը խիստ դրական ազդեցություն կունենա երեխաների առողջության վրա և կկրճատի ստամոքսի կանթերի կանթերի քաղցկեղի, սրտային անբավարարության և օստեոպորոզի դեպքերը:

ԱՍՏՂԵՐԻ ՀԱՅԱՑՔԸ

Պարզվում է, Էլիզաբեթ Թեյլորի չափազանց արտահայտիչ հայացքը բացատրվում է ոչ միայն նրա աչքերի բնատուր հմայքով, այլև գեներտիկ հազվագյուտ մուտացիայով, գեղեցկուհին ունեցել է թարթիչների կրկնակի շարք:

***

Մեքսիկացի միլիոնատերը Լուվրի դահլիճներից մեկում երկար մայրում էր, թե ինչպես է նկարիչը պատճենում ֆլամանդական վարպետի նկարներից մեկը:

- Ներեցեք, խնդրեմ, երբ մորը պատրաստ կլինի ի՞նչ եք անելու իմ նկարը, հետաքրքրվեց միլիոնատերը:

ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԳԱԱ Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոն ՊՈԱԿ-ը հայտարարում է մրցույթ Կենտրոնի հետևյալ ստորաբաժանումների ղեկավարների (լաբորատորիայի վարիչների) թափուր տեղերի համար՝

1. Արոմատիկ միացությունների սինթեզի լաբորատորիա
2. Պոլիմերային դիսպերսիաների լաբորատորիա
3. Գիմոլները պետք է ունենան գիտական աստիճան, տվյալ ոլորտում գիտական վաստակ, գիտակազմակերպչական աշխատանքի փորձ: Անհրաժեշտ է ներկայացնել հետևյալ փաստաթղթերը՝
1. Դիմում
2. Լուսանկար
3. Քաղվածք աշխատանքային գրքույկից
4. Ինքնակենսագրություն
5. Գիտական աստիճանը հաստատող դիպլոմի/ դիպլոմների / պատճեն
6. Կադրերի հաշվառման անձնական թերթիկ
7. Տեղեկանք մշտական բնակության վայրից
8. Վերջին 10 տարում հրատարակած աշխատանքների ցանկ
9. Գիտական կոչումը / եթե այն կա/ հաստատող փաստաթղթի պատճեն
10. Բնութագիր վերջին աշխատանքի վայրից

Փաստաթղթերը հայտարարությունը հրատարակվելուց հետո մեկ ամսվա ընթացքում ներկայացնել հետևյալ հասցեով՝ Ազատության 26, ՀՀ ԳԱԱ ՕԴԲ ԳՏԿ / գիտական քարտուղարին/ հեռ. 285291

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76

Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 25.02.2020 թ.:

"ГИТУЙОН" ("Наука") газета НАН РА

ՄԻՆՁԸ, ճԱՇՈՒՄԻՆ՝ ԿԱՐՈՂԱՅԵՐ

Հեռախոսի զանգը ակադեմիկոս Եվգենի Տարլեին արթնացրեց վաղ առավոտյան:

- Ընկեր Տարլե, դուք կարդացե՞լ եք այսօրվա «Պրավդան»:

- Ո՛չ, ընկեր Ստալին, դեռ չեմ կարդացել:

- Դե, ուրեմն լավ է: Եվ մի էլ կարդացեք: Իմ ուշադրությունից վրիպել է:

Տարլեն բաց արեց թերթը. այնտեղ տեսավ իր մասին տպված ծավալուն ու ջախջախիչ հոդված վերջին գրքի մասին:

Բոլորը զարմացած էին, թե Տարլեն որքան թեթև է տանում այդ հարվածը: Հաջորդ օրը մոր «Պրավդա»-ն դրական, գովերգող հոդված տպագրեց Տարլեի գրքի մասին:

ՄՏՐԱԴԻԱՐԻՈՒՄԻ ՀԵՏ ՄԵՆՔ

ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ ՉՈՒՆԵՐ

Մի անգամ մշտնապար ջութակահար Յաշա Հեյֆեցին ելույթի հրավիրեցին Լոնդոնի հեռուստատեսություն: Նա համերգի կազմակերպիչներին խնդրեց, որ ելույթից առաջ հայտարարեն, որ ինքը նվագելու է մեծն Ստրադիվարիուսի ձեռքով պատրաստված ջութակով:

Ասկայն ելույթի կազմակերպիչները կտրուկ առարկեցին.

- Դա անհնարին է: Անգլիական հեռուստատեսությունը երաժշտական գործիքներ արտադրող ֆիրմաներին գովազդելու պայմանագիր չունի:

ՓՈԼԻՏՈՓԱՆԵՐԻ ԴԱՌՈՒ

ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

Հայտնի բան է՝ փլիխոփաներին դժվար են հասկանում: Այդ կապակցությամբ Շելլինգն ասում էր. «Բավական է, որ ես ինքս ինձ հասկանում եմ»: Իսկ Հեգելը մեռնելուց առաջ ասաց.

- Միայն մեկ մարդ հասկացավ ինձ... այո՛, հասկացավ ինձ: Ապա քիչ լռելուց հետո, հառաչանքով ավելացրեց. «Ո՛չ, նա էլ ինձ չհասկացավ»:

ՓՉԱՅՐԱԾ ՄԱՐԱՐՈՒ

Չախտղակ մի քանդակագործ Փարիզի սալոններից մեկում հանդիպելով քանդակագործ Մար Անտակուսկուն, հարցրեց.

- Վարպետ, Ձեր կարծիքով, ինչպես է ստացվել իմ քանդակած Նեպտունի արձանը:

Անտակուսկին մի քիչ մտածեց և պատասխանեց.

- Ես պաղատում եմ Աստծուն ներել Ձեզ՝ մարմարի այդ հրաշալի կտորը փչացնելու համար:

ԱԴՊՊԵՆ ԷԼ ՀԱՆՃԱՐ՝ ԿԼԻՆԻ

Էյնշտեյնը և կոմպոզիտոր Յան Նյսլերը մի անգամ միասին հայտնվեցին ինչ-որ հավաքություն: Հյուրընկալները լավ գիտեին, որ Էյնշտեյնը հրաշալի ջութակ է նվագում: Խնդրեցին նրան նվագակցել Նյսլերին: Կոմպոզիտորը համաձայնվեց: Էյնշտեյնը լարեց ջութակը, բայց... բան դուրս չեկավ, քանի անգամ Նյսլերը նվագում էր նախերգանքը, Էյնշտեյնը ոչ մի կերպ չէր կարողանում բռնել տակտը:

Նյսլերը ելավ դաշնամուրի մոտից և զայրացած ասաց.

- Ես չեմ կարողանում հասկանալ, թե ինչպես է ամբողջ աշխարհը հանձարեղ համարում մի մարդու, որ չի կարողանում հաշվել մինչև երեքը:

ԱՐՁԱՆԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆ

1586 թվականին Իսպանիայի թագավոր Ֆիլիպ II-ը Հռոմի պապ Սիստի V-ի մոտ ուղարկեց Կաստիլիայի երիտասարդ Կոնսետաբլին՝ շնորհավորելու նրան զահ բարձրանալու առթիվ և երջանկություն և առողջություն մաղթելու:

Պապը, վիրավորված այն բանից, որ նրա մոտ են ուղարկել գրեթե պատանի պատվիրակի, զայրացած նետեց,

- Մի՞թե ձեր թագավորի շրջապատում չկային ուրիշ մորուքավոր և պատվելի մարդիկ, որ ինձ մոտ է ուղարկել անմորուս մի պատանու:

- Եթե իմ թագավորը իմանար, որ մարդու արժեքը մորուքն է, ապա արքան Ձերդ արքազանության մոտ կուղարկեր ոչ թե ազնվականի, այլ այծի, կտրուկ պատասխանեց իսպանացին:

***

Մի անգամ Պավել կայսրը հերթական ընդունելության ժամանակ, որտեղ մեծ թիվ էին կազմում տոհմիկ իշխանները, հարցրեց կոմս Ռոստոպովիչին:

- Ասացե՛ք ինձ, ինչո՞ւ դուք մինչև հիմա իշխան չեք:

- Ձերդ մեծություն, կարո՞ղ եմ ասել իսկական ճշմարտությունը:

Հավանություն ստանալով՝ կոմսը ասաց.

- Իմ նախնին, որ Ռուսաստան էր եկել խորը ծնունդ...

- Ի՞նչ կապ ունի ծնունդը նրան շնորհված ազնվականի տիտղոսի հետ,- ընդհատեց կայսրը:

- Երբ մեծատոհմիկ թաթարն առաջին անգամ եկավ արքունիք, նրան առաջարկեցին ընտրություն կատարել՝ կամ մուշտակ, կամ իշխանական տիտղոս: Քանի որ իմ նախնին եկել էր սաստիկ սառնամանիքի ժամանակ, նախապատվությունը տվեց մուշտակին: